

Etiopiske kirkeskoger

Hva kjennetegner landsbybeboernes forståelse og praksis i en etiopisk kirkeskog?

Lisbeth Guren

Veileder

Førsteamanuensis Marielle Stigum Gleiss

Fotograf Hilina Abebe, NCA Etiopia. Bildet brukt med tillatelse.

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,
AVH5090: Masteroppgave erfaringsbasert master i KRLE/ religion og etikk (30 ECTS),

År 2022, Antall ord: 23 871.

Forord

Å bo i Etiopia i fem år har gitt meg innsikt i etiopisk kultur og samfunn. Arbeidet med masteroppgaven har medført mange interessante menneskemøter og vært god læring.

Tusen takk til veileder Marielle Stigum Gleiss for inspirerende og konstruktive veiledningsmøter på zoom mellom Oslo og Addis Ababa. Dine tilbakemeldinger på tekster ga motivasjon og retning underveis, samtidig som du lot meg beholde ansvaret for prosjektet mitt i hele prosessen.

Takk til familie og venner som har oppmuntret meg underveis i arbeidet. Spesielt har samtaler med Yemane, Sinetsehay, Abune Aregawi og Eivind gitt nyttige innspill og kunnskap om de etiopiske kirkeskogene. Å reflektere rundt religionsutøvelse sammen med mennesker som kjenner landet og kulturen, har tilført viktige perspektiver.

Takk til Norwegian Church Aid og Den etiopiske ortodokse kirke som har delt kunnskap om kirkeskogene og gitt tilgang til informanter. Kirkeskoger er et særegent etiopisk fenomen. Å besøke kirkeskogen i en landsby og intervju mennesker som lever sin religion i hverdag og fest, var spennende og lærerikt. Jeg er takknemlig for muligheten jeg fikk til å gjennomføre intervjuene i felt, i en krevende sikkerhetssituasjon i landet.

Takk til informantene som delte kunnskap og erfaringer om kirkeskogen med verdighet og respekt. Deres tro og praksis i kirkeskogene har vært inspirerende og har relevans langt utover den etiopiske konteksten.

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar for seg etiopiske kirkeskoger med utgangspunkt i problemstillingen: Hva kjennetegner landsbybefolkningens forståelse og praksis i en etiopisk kirkeskog? Etiopisk urskog rundt ortodokse kirker er en unik tradisjon som har en religiøs verdi og et klimamessig aspekt.

For å finne svar på problemstillingen har jeg gjennomført intervjuer i en landsby utenfor Addis Ababa, med en stor kirkeskog rundt et kloster og en kirke. Jeg har intervjuet sju landsbybeboere og hovedfokus er deres forståelse og praksis knyttet til kirkeskogen. Informantene bor i landsbyen og er ortodoks kristne. De har ulike alder, kjønn og yrke. Jeg har også intervjuet en ortodoks teolog. I oppgaven har jeg tatt utgangspunkt i teologisk og sosiokulturelt perspektiv på kirkeskogen som hellig sted. I analysen har jeg benyttet teorier om hellig sted, økoteologi og religiøs læring for å belyse informantenes forståelse og praksis i kirkeskogen. I tillegg har jeg sett på trusler for kirkeskogen, og sammenlignet informantenes erfaringer med aktuell forskning.

Gjennom analyseprosessen har jeg kommet fram til at informantene har en forståelse av kirkeskogen hvor den åndelige virkeligheten er like reel som den konkrete skogen. Landsbybeboerne føler seg privilegerte som bor nær en kirkeskog, og det er en forståelse av at bønn fra klostervesenet, forfedre og engler i kirkeskogen fører til velsignelse. Informantene beskriver regler og praksis knyttet til deres oppførsel i kirkeskogen. De begrunner at de aldri vil felle trær fordi kirkeskogen er et hellig sted. I det ortodokse natursynet er mennesket og naturen sidestilt, det fører til omsorg for naturen og et forvalteransvar overfor trærne. Tradisjonsoverføring i kirkeskogen skjer gjennom deltakelse i ritualer, og læring foregår via formidling fra foreldre, prester og klostervesen. Etiopiske kirkeskoger er et interessant fenomen og de hellige skogene er en ressurs både religiøst og miljømessig for Etiopia.

Forkortelser

CRGE Ethiopia's Climate Resilient Green Economy Strategy

CIA Central Intelligence Agency

ECFI The Ethiopian Church Forest Initiative

EOC Ethiopian Orthodox Tewahedo Church

EOC-DICAC The Ethiopian Orthodox Church— Development and Inter- Church Aid Commission

NCA Norwegian Church Aid

NGO A non- government organization

NSD Norsk senter for forskningsdatainnsamling

Innholdsfortegnelse

1. Et blikk på etiopiske hellige kirkeskoger	1
1.1. Hva er hellige skoger?	1
1.2. Forskningsdesign	2
1.3. Oppgavens struktur	3
1.3.1. Den etiopiske ortodokse kirke	4
1.3.2. Hva vet vi om tematikken kirkeskog? Forskningsfeltet og rapporter	5
2. Teori	7
2.1. Hellige steder er relative	7
2.1.1. Møte med mysteriet	8
2.1.2. Gammeltestamentlig stedsforståelse: og historisk utvikling	9
2.2. Det grønne skaperverket	10
2.2.1. Stedstilhørighet og Sojas perspektiver	11
2.2.2. Dypøkologi, økoteologi og økospiritualitet	11
2.2.3. Mennesket, skaperverket og bærekraft	13
2.3. Religion, kultur og tradisjonsoverføring	14
2.3.1. Hva er religiøs kunnskap og hvordan foregår religiøs læring?	15
3. Metode	17
3.1. Fenomenologisk tilnærming og kvalitative forskningsintervjuer	17
3.2. Rekruttering og utvalg	18
3.2.1. Valg av kirkeskog	18
3.2.2. Utvalg av informanter	18
3.2.3. Informantliste	19
3.3. Sikkerhet og innhenting av informasjon	21
3.3.1. Sikkerhet i landet, konsekvenser for metodevalg	21

3.3.2. Maktforhold i intervjusituasjonen	21
3.4. Kulturkontekst	22
3.4.1. Refleksjon rundt valg av tolk	22
3.4.2. Forskningsprosjekt og forbehold i en kulturkontekst.....	23
3.4.3. Spørsmålstilling, språk og ledende spørsmål	24
3.5. Analyseprosessen	25
3.5.1. Transkribering	25
3.5.2. Koding og sitat	25
3.6. Forskningens troverdighet og kvalitet.....	26
3.6.1 Reliabilitet og validitet	26
3.6.2. Forskningsetikk	27
4. Analyse og drøfting	28
4.1.Tema 1: Hellig sted	28
4.1.1. Kirkeskogen som et hellig sted	29
4.1.2. Paktens ark gjør kirkeskogen hellig	30
4.1.3. “The saints are dwelling in the Church Forests”	32
4.1.4. Mirakler og stedsmytologi	34
4.1.5. Identitet, og tilhørighet til kirkeskogen	35
4. 2. Tema 2: Det grønne skaperverket	36
4.2.1. Beskrivelse av kirkeskogen; økoteologi og spiritualitet	36
4.2.2. Hersker over naturen eller forvaltere av naturen?	40
4.2.3. Gammeltestamenlige «bilder» knyttet til kirkeskogen.....	42
4.2.4. Ortodoks teologi og praksis, syn på trær	45
4.3. Tema 3: Praksis i kirkeskogene	46
4.3.1. Bruksområde og regler i kirkeskogen	46
4.3.2. Muntlige tradisjoner	47

4.3.4. Respekt for reglene og hvor henter kvinnene ved til matlaging?.....	47
4.3.5. Konsekvenser ved regelbrudd	48
4.3.6. Grenser og trusler for kirkeskogen.....	48
4.3.7. Hva innebærer gravplasser i kirkeskogene?.....	50
4.4. Tema 4: Tradisjonsoverføring og religiøs læring om kirkeskogen.....	51
4.4.1. Generasjonsmotsetninger, kontinuitet eller forandring.....	53
4.4.2. Religiøs kunnskap og læring.....	55
4.4.3. Utfordringer og endring	57
4.4.4. Religiøs læring inn i framtida.....	57
5. Konklusjon og avslutning.....	59
5.1. Oppsummering av hovedfunn.....	59
5.2. Avslutning og utsikt videre	61
6. Litteratur.....	62
7. Vedlegg	66
Vedlegg 1. Informasjonsbrev til informanter i landsbyen.....	66
Vedlegg 2 Informasjonsbrev til ortodoks teolog.....	67
Vedlegg 3. Fullmakt til å delta i prosjektet	68
Vedlegg 4. Intervjuguide for landsbybeboere	69
Vedlegg 5. Intervjuguide for ortodoks teolog	71
Vedlegg 6. Godkjenning NSD av prosjektet.....	73

1. Et blikk på etiopiske hellige kirkeskoger

En klar februar dag i 2017 fløy jeg til Lalibela i Etiopia for å besøke de unike steinkirkene som står på Unesco sin verdensarvliste. Da jeg kikket ut av flyvinduet så jeg små øyer av skoger, og midt i skogene kunne jeg skimte kirker eller klostre. Det viste seg å være ortodokse kirker, i landskapet som ellers var preget av landbruk og avskoging.

Etiopia er et religiøst land, med tradisjonsrik kultur fra tidlig kristendom. Den ortodokse kirke står sterkt i landet, og spiller en dominerende rolle også i dag (Heliso, 2021, s. 18). Etter å ha bodd noen år i Etiopia har jeg blitt fasinert av hvordan religion praktiseres i hverdagen. I nabolaget vårt i Addis Ababa ser jeg mennesker aktivt oppsøke de ortodokse kirkene. Selv i storbyen Addis Ababa, er det etiopisk urskog på kirkens område.

Kirkeskoger er et særegent etiopisk fenomen. Kirkeskogene er hellige og trærne skal ikke felles. Samtidig har landsbyboerne stort behov for trevirke til husbygging og brensel til matlaging over bål i dagliglivet. Jeg ble nysgjerrig på hvorfor folk holder kirkeskogen hellig når de trenger ved til hverdagslige aktiviteter. I kontakt med den etiopisk ortodokse kirke og Kirkens Nødhjelps arbeid, har jeg fått innblikk i hvordan de jobber med å ta vare på de unike skogene rundt kirkene og klostrene i landet. Prosjektene har som mål å bevare skogene, å plante ny skog, gi landsbyboere en mulighet til å utvikle produkter fra skogene og få tilgang til alternative energikilder. Hellige kirkeskoger er et interessant felt å forske på fordi det kombinerer naturvern og religion, og samtidig belyser det hvordan teologi og religiøs tradisjon kan være viktige bidragsyttere i kampen mot klimaendringer.

1.1. Hva er hellige skoger?

Rundt alle etiopiske ortodokse kirker er det trær eller skoger. Kirkeskogene har lange tradisjoner i Etiopia, og defineres som det nærliggende området rundt kirken som eventuelt kan brukes til gravplass, meditasjonssted eller andre formål knyttet til kirken (Eshete, 2020, s. 13). Kirken og skogene er religiøse steder som innbyggerne oppsøker og respekterer. Kirkene og klostrene på landsbygda er gjerne bygd på en høyde, hvor man kan se utover landsbyen (Wondmagegnehu & Motovu, 1970, s. 46).

Det er mer enn 70 000 ortodokse kirker i Etiopia, av disse har 35 000 kirker områder rundt kirkene som regnes som kirkeskog. Skogsarealene rundt kirkene kan variere i størrelse fra et

halvt hektar til 2000 hektar i areal (Norwegian Church Aid, 2022b, s. 1). I kirkeskogene er det hovedsakelig originale, etiopiske tresorter og urskog. Kirkeskogene er bevarte, mens resten av landet sliter med avskoging (Eshete, 2020, s. 7). De fleste kirkeskogene har et unikt biologisk mangfold. Kirkeskogene blir derfor en skatt for Etiopia i et økologisk perspektiv. Kirkeskogene er interessante både som verdifulle genbanker, samtidig som de er en ressurs i arbeidet med å hindre avskoging. Kirkeskogene har religiøs betydning, det er steder for rekreasjon, meditasjon og gudstjenesteliv.

«En ortodoks kirke uten en skog er som et menneske uten klær» (Eshete, 2020, s. 35). Trærne beskytter kirkene, men dette handler om mer enn vakker skog. Å forske på hvordan landsbybefolkningen bruker kirkeskogen og hvilke begrunnelser de gir for å respektere trærne, knytter sammen hverdagsliv og trosutøvelse.

Avskoging i Etiopia de siste hundre årene er en utfordring for landet, fordi trær utgjør 80 % av energiforbruket i husstander (Woldie, 2018). Folk spesielt på landsbygda, bruker hovedsakelig ved til matlaging og til fyring i enkle ovner. Etiopia er det nest største folkerike landet i Afrika, etter Nigeria. Befolkningsvekst og krav til økt matproduksjon, kaffeplantasjer, samt beitemark til dyra gjør at skogsområder er under press. Landsbyboere må forholde seg til klimautfordringer som tørke og flom. For å klare å produsere mat må endring til (Deribew et al., 2011, s. 3; Eshete, 2020, s. 8; Norwegian Church Aid, 2021, s. 3–4).

Definisjonen av skog varierer og dermed også størrelsen prosentvis av land som er dekket av skog (Woldie, 2018). Myndighetene tar tak i problemene med avskogingen. De har utarbeidet en strategi Climate- Resilient- Green economy (CRGE). Målet er å utvide skogsområder fra 15,7 % i dag til 30 % i 2025 (Norwegian Church Aid, 2021, s. 3). Myndighetene er opptatt av skogplanting og utvidelse av skogsområder. Kirkeskog er de siste årene blitt en ressurs i skogforvaltning og klimaarbeid i Etiopia.

1.2. Forskningsdesign

Utgangspunktet for prosjektet Etiopiske kirkeskoger, var å forske på forståelse og praksis hos landsbyboerne som bor rett ved en ortodoks kirkeskog. Jeg utviklet derfor følgende problemstilling:

Hva kjennetegner landsbyboernes forståelse og praksis i en etiopisk kirkeskog?

Jeg ønsket å få kjennskap til forklaringer landsbybeboerne ga på fenomenet hellig skog og ritualer de utførte i hverdagen, knyttet til kirkeskogen i deres nærmiljø. For å konkretisere problemstillingen utarbeidet jeg følgende fire forskningsspørsmål:

- Hvordan forstår landsbybeboerne kirkeskogen som et hellig sted?
- Hva kjennetegner landsbybeboernes syn på kirkeskogen som natur og del av skaperverket?
- Hvilke regler gjelder i kirkeskogen og hvilke begrunnelser gis for disse reglene?
- Hvordan praktiseres religiøs læring og tradisjonsoverføring knyttet til kirkeskogen i landsbyen?

Jeg gjennomførte intervjuer av sju informanter som bodde i en landsby utenfor Addis Ababa. Der var det en stor kirkeskog rundt et kloster og en kirke. I tillegg til landsbybefolkningen, intervjuet jeg en ortodoks teolog for å få utdypet teologiske spørsmål om kirkeskogen.

Det teoretiske perspektivet i oppgaven knyttet jeg til teori om hellige steder, økoteologi og religiøs læring. Oppgaven vil ha hovedfokus på sosiokulturelt perspektiv og religiøst perspektiv på kirkeskoger. Fagdisiplinen vil være religionsvitenskap, da forskningen vil ta for seg hva som kjennetegner informantenes praksis knyttet til kirkeskogen, og deres begrunnelser for å ta vare på denne skogen.

1.3. Oppgavens struktur

Som bakgrunnsinformasjon for oppgavens tema, gir jeg først en kort innføring i det etiopisk ortodokse kirkesamfunnet og deretter presenterer jeg forskning som er gjort innen feltet etiopiske kirkeskoger de siste tjue årene. I teorikapittelet går jeg nærmere inn i oppgavens teoretiske perspektiver rundt forståelse av hellige steder, økoteologi og religiøs læring. I metodekapittelet viser jeg til vurderinger og valg tatt underveis i arbeid med semi-strukturerte intervju i en kulturell sammenheng, i bruk av tolk, samt forskningsetikk.

For å svare på problemstillingen og forskningsspørsmål har jeg i analyse og drøftningsdelen strukturert oppgaven rundt fire tema; hellig sted, det grønne skaperverket, regler og praksis i kirkeskogene og tradisjonsoverføring og religiøs læring. Kirkeskogen som hellig sted, tar utgangspunkt i hvordan informantene bruker kirkeskogen til ulike aktiviteter, samtidig som de uttrykker en forståelse av kirkeskogen som del av en åndelig virkelighet. I det grønne skaperverket analyserer jeg landsbybeboernes syn på natur, hvilke gammeltestamentlige bilder

informantene knytter til kirkeskogene og hvordan de forstår skaperverket i ortodoks teologisk sammenheng. Under tema om regler og bruk av kirkeskogene, belyser jeg og diskuterer landsbybeboernes forståelse og erfaringer av skogsgrenser og gravplasser opp mot forsker Washie Eshetes beskrivelser av trusler i dagens kirkeskogpraksis. I det siste tema analyserer jeg hvordan landsbybeboernes beskriver religiøs læring og tradisjonsoverføring, og hvilke utfordringer som viser seg i datamaterialet knyttet til hvordan nye generasjoner vil ta ansvar for kirkeskogene. I konklusjonen oppsummeres forskningens viktigste funn innenfor hvert tema, for deretter å vise utsyn til videre arbeid og mulig forskning knyttet til kirkeskoger.

1.3.1. Den etiopiske ortodokse kirke

Central Intelligence Agency (CIA), har estimert Etiopias befolkning til 113 millioner mennesker i 2022 ("Ethiopia-Country Summary", 2022). Sikre tall er vanskelig å oppdrive da landet ikke har hatt folketelling de siste årene. CIA viser til tall fra 2016 hvor befolkningens religiøse tilknytning fordelte seg slik: 43,8 % ortodokse kristne, 31,3% muslimer, 22,8% protestantiske kristne, 0,7% katolikker, 6% tradisjonelle religioner og 0,8% andre ("Ethiopia-Country Summary", 2022). Etiopia er et religiøst land som aktivt feirer religiøse høytider (Boylston, 2018, s. 3). Dette ses tydelig både i byene og på landsbygda. Det er mange hellige hus og stor religiøs aktivitet. Det høres messing fra kirker og bønnerop fra moskeer.

Den etiopiske ortodokse kirken utgjør det største religiøse samfunnet i Etiopia. EOC er forkortelse for The Ethiopian Tewahido Church. Kirkens offisielle tittel er "The Ethiopian Othodox Tewahido Bete Christian" (EOC) der Tewahido betyr "det ene" og henspeiler på enheten relatert til Kristus' natur (The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church, 2003). EOC er en av de eldste kirkene i verden, og etablerte seg i Etiopia rundt 300 tallet etter vår tidsregning. Den etiopisk ortodokse kirke er en del av de orientalsk ortodokse kirker, sammen med den koptiske kirke i Egypt, armenske, eritreiske, syriske og indiske ortodokse kirke. Patriarken i Addis Ababa er øverste leder i Den etiopisk ortodokse kirken. De er medlem av Kirkenes Verdensråd (Eshete, 2020, s. 4; Wondmagegnehu & Motovu, 1970, s. xiii).

De første ortodokse kirkene lå nord i Etiopia, i området nær Axum. Kirkene ble bygd på 400-600 tallet i fjellene i Tigray. Kirkene ble plassert på fjelltopper, i nærhet til Gud. «They are visible from a great distance, with a majestic appearance, usually built upon a small hill overlooking the village» (Eshete, 2020, s. 13). Etter hvert ble det også vanlig å ha skoger rundt

kirkene som skulle beskytte kirkene og være en glede i det meditative troslivet. Et standardverk om den etiopisk ortodokse kirken, forklarer kirkene slik: «Churches are usually built in pleasan spots and are surrounded with walls of massive stone and patches of trees, which add to the solemnity, and the quietude of the building» (Wondmagegnehu & Motovu, 1970, s. 47). “The church with the surrounding trees is seen by the followers as the most holy place religiously as well as a respected and powerful institution socially” (Eshete, 2020, s. 13). Det er omtrent 70 000 ortodokse kirker i Etiopia og av disse har 35 000 kirker en kirkeskog rundt seg (Norwegian Church Aid, 2022b, s. 1). Mange ortodokse kirker er åttekantet og det er vanlig med trær på kirkens område, selv i byene. Den religiøse aktiviteten foregår like mye utenfor kirken, som inne i bygningen.

Ethiopian Orthodox Church and Inter Church Aid Commission (EOC-DICAC), er en avdeling for utvikling og humanitært arbeid innen den ortodokse kirke. De har ansvar for å følge opp kirkeskogprosjekter (Eshete, 2020, s. 4).

1.3.2. Hva vet vi om tematikken kirkeskog? Forskningsfeltet og rapporter

Mye av forskningen på kirkeskoger er naturfaglig fundert, med fokus på urskog, tresorter og økologi. Den tar for seg biologisk mangfold, karbonlagring, bevaring av urskog og hvilke konsekvenser innføring av eukalyptus trær har ført til i Etiopia (Liang, 2016; Mengistu et al., 2021) Forsker og økolog, Alemayehu Wassie Eshete sin PhD *Ethiopian church Forests; opportunities and challenges for restoration* (Eshete, 2007) er et eksempel på det. I sin senere forskning om kirkeskoger, tilfører Wassie Eshete forskningsfeltet interessante perspektiver utover det naturvitenskaplige. Han har god kjennskap til den ortodokse kirke, og vektlegger det teologiske perspektivet og det sosioøkonomiske perspektivet i forskningsrapporter som omhandler kirkeskogene. I rapporten *Unfolding the Mystery of the Ethiopian Orthodox Church, Forest Conservation and Management Experience* (Eshete, 2020), gjennomførte han et feltarbeid knyttet til to kirkeskoger i Amhara regionen nord i Etiopia. Når Wassie Eshete begrunner Den ortodokse kirkes lære om kirkebygg og bevaring av trær rundt kirkene henviser han til en lærebok om den ortodokse kirke *The Ethiopian Orthodox Church* (Wondmagegnehu & Motovu, 1970). Den etiopisk ortodokse kirkens lære er blitt til gjennom tradisjon og praksis, en del teori om kirkeskoger vil derfor henviser til levende praksiser og ikke til teologiske skrifter. «The theology of Ethiopian Orthodox Church in conserving forest and biodiversity is not available as such as an independent and logically structured document or scripture» (Eshete,

2020, s. 5). Vi kan ikke gå direkte til et skrift å finne teologiske utlegninger og begrunnelser om hellige skoger. Wassie Eshete benytter begrunnelser fra den ortodokse praksisen i sin kirkeskogforskning. Hans forskning brukes aktivt av andre som arbeider og forsker i tilknytning til kirkeskoger (Abbot, 2018; Norwegian Church Aid, 2021; Reynolds et al., 2017; Salih et al., 2020). Det vil også jeg gjøre i analyse og drøftingen.

Etiopiske myndighetene er bevisste på at de største klimautfordringene for landet er tørke og flom (Deribew et al., 2011, s. 5). Siden 80 % av befolkningen bor på landsbygda og lever av landbruk og skog, er prosjekter knyttet til skog og klima prioritert i myndighetenes strategi for grønn økonomi (Deribew et al., 2011; "Ethiopia-Country Summary", 2022). Den ortodokse kirken ønsker å ta vare på naturressursene rundt kirkene i Etiopia. Det er et relativt nytt initiativ at bistandsorganisasjoner, i samarbeid med EOC – DICAC, er opptatt av kirkeskogene. De vil gi landsbybefolkningen mulighet til andre energikilder og god opplæring innen naturforvaltning og bevaring av skogene (Eshete, 2020, s. 4; Salih et al., 2020, s. iv). Fagrapporter og evaluering av konkrete kirkeskogprosjekter de siste årene, viser til naturforvaltning av skogene, men prosjektene er etterhvert opptatt av samfunnsmessige perspektiv som for eksempel hvilke produkter landsbyboere kan utnytte i kirkeskogene og nye energikilder. (Eshete, 2020; Norwegian Church Aid, 2021; Reynolds et al., 2017; Salih et al., 2020).

2. Teori

Det teoretiske perspektivet i oppgaven knyttet jeg til teori om hellige steder, økoteologi og religiøs læring. Artikkelen relative steder, hellige steder (Endsjø & Røislien, 2001) fokuserer på hva det hellige stedet betyr og hvordan det defineres av brukerne av stedet. Innen økoteologi tar jeg utgangspunkt i Sæthers artikkel i boka *Rom og Sted* (Sæther & Aschim, 2020) som fokuserer på begrepene økoteologi og økospiritualitet. Keltiske teologer, fra samme tidsepoke som Den ortodokse kirke ble etablert i Etiopia, har også interessante teoretiske perspektiv som kan belyse landsbybeboernes natursyn (Heiene, 2013). For å vise til trusler og utfordringer knyttet til praksis og bruk av kirkeskogene som naturressurs, har jeg tatt med perspektiv fra forsker Wassie Eshete. Han har skrevet flere forskningsrapporter fra prosjekter om etiopiske kirkeskoger, samt PhD innen feltet. Når det gjelder tradisjonsoverføring om kirkeskogene, bruker jeg sosiokulturell forståelse av religiøs læring definert i *Religion som bevegelse* (Afdal, 2013). Jeg knytter Wengers modell om religiøs læring til kirkeskogen som praksisfellesskap.

2.1. Hellige steder er relative

Å stille spørsmålet om hva som er hellig for et menneske, kan gi uendelig med ulike svar. Det hellige for individet i vestlige samfunn, er ikke nødvendigvis knyttet til noe religiøst. Det kan være opplevelser i naturen, familietid på hytta eller en fotballkamp. Definisjoner vil variere utfra hva individet synes er spesielt viktig for dem. Men gjennom tidene har hellighet hatt en guddommelig dimensjon, definert som noe som tilhører en virkelighet ut over det menneskeskapte (Olsen, 2018, s. 62). I etiopisk sammenheng, hvor over 90% av befolkningen tilhører et religiøst samfunn ("Ethiopia-Country Summary", 2022), blir religiøse aktiviteter en aktiv del av folks dagligliv. Det hellige knyttes opp til religion og det guddommelige (Boylston, 2018, s. 3, 5).

Religionshistorikerne Dag Øistein Endsjø og Hanne Eggen Røislien tar utgangspunkt i ulike fagdisipliner og ulike syn på rom, sted og hellighet (Endsjø & Røislien, 2001). Et hellig sted kan være både et konkret sted, et landskap, men det har også en ekstra dimensjon. Stedet får mening innenfor rammen av det kulturelle. Kultur og reproduksjon av kultur skjer gjennom menneskelige handlinger og trosutøvelse (Endsjø & Røislien, 2001, s. 14). Det handler om hvordan vi oppfører oss og det handler om stedets betydning for brukeren (Endsjø & Røislien, 2001, s. 15). Når vi opplever en kirkeskog vil mennesker se ulike ting, avhengig av ståsted. De

lokale vil ha andre forklaringer til fenomenet kirkeskog, enn en utlending som besøker skogen. Den ortodokse kristne kulturen virker inn på hva landsbyboerne forstår kirkeskogen og hvordan de behandler trærne. «Det er ikke mulig å løsrive analyser av mennesker fra deres sosiale, kulturelle og historiske sammenheng og virkelighet» (Afdal, 2013, s. 130). Denne oppgaven vil ha et sosiokulturelt perspektiv på forståelse av kirkeskogene og betydningen av dem. Det er i samhandling med kulturen og i trosutøvelse at mennesker viser hva hellighet betyr i praksis. Stedene virker inn på mennesket, og menneskets tolkning virker inn på betydningen av helligstedet, i dette tilfellet kirkeskogene.

Religionsviter Joachim Z. Smith er opptatt av at hellighet avhenger av øyet som betrakter stedet (Endsjø & Røislien, 2001, s. 14). Smith har et konstruktivistisk syn på sted. Han mener at menneskene skaper stedet. Et sted blir hellig utfra ritualene som helliger det. Det hellige er dermed situasjonsavhengig, på grunn av de rituelle handlingene som skjer der. (Sæther & Aschim, 2020, s. 18). Smith introduserer begrepet «focusing lense» og betoner betydningen av sted for identitetsdannelse. «Et hellig sted er et sted der ting fremstår mer klart – en fokuserende linse – der mennesker og guder forstås som åpenbare for hverandre» (Endsjø & Røislien, 2001, s. 14). Det vil si at et hellig sted, som en skog, får ny mening og blir hellig fordi noen tillegger skogen en religiøs dimensjon utover bare trær. Det hellige stedet forstås relativt, avhengig av hvem som ser og definerer området eller landskapet. Samtidig er et hellig sted knyttet til en åndelig virkelighet utover det konkrete.

2.1.1. Møte med mysteriet

En klassiker fra 1918 er religionsforsker Rudolf Otto sin bok *Das Heilige*, som har stått i sentrum for diskusjonen om det hellige i hundre år. Der defineres det hellige som mysterium tremendum, med fokus på «das Ganz Andere». Mysterium som er hemmelighetsfullt og fremmed, mens tremendum henspiller på det skremmende og overveldende (Dahl, 2003, s. 18).

Dette diskuteres i artikkelen til teologen Espen Dahl om det hellige og det hverdagslige (Dahl, 2003). Her bringes det hellige inn som noe fremmed og totalt annerledes enn det naturlige. Det hellige blir for Otto noe som kommer utenfra og forbauser de som møter det. Det naturlige og hverdagslige blir her definert som det samme, men det blir en motsetning til det hellige. Dahl peker på at Otto måtte definere det hellige som noe helt annerledes for å verne det mot rasjonell gjennomlysning, og han mener det er «et oppgjør med en overdreven intellektualisering som

gjør vold på religiøse erfaring» (Dahl, 2003, s. 21). Dahl bringer inn et alternativ til denne skillet mellom det hellige og det hverdagslige. Han etterlyser en forståelse av at det hverdagslige og naturlige ikke er entydig, men at det er heterogent og har flere sider. Dahl er opptatt av at hverdagslige fenomener kan ha et hellig perspektiv, finne det fremmede i det fortrolige.

Kanskje er det slik at hverdagen... et felt hvor transcendens og immanens, hellig og profan krysser hverandre. For tildrar ikke det hellige seg også i selve hverdagens midte, som noe ved selve de fenomenene vi omgås? (Dahl, 2003, s. 24).

I forskning på menneskers respekt for kirkeskogene kan dette være et interessant perspektiv; det hellige som hverdagens mysterium. I kirkeskogen møtes praktisk erfaring og mysteriet. Dahl snakker også om et «overskudd av mening» (Dahl, 2003, s. 24). Med det menes at fenomenet eller gjenstanden har en mening utover bare sin funksjon. Som en grenseoppgang mellom det hverdagslige og det religiøse i en kirkeskog er overskudd av mening relevant. Hva betyr kirkeskogen for informantene og hvordan forklarer de sitt forhold til den religiøse betydningen av kirkeskogen?

Gjennom Guds åpenbaringen, hierofanien, gitt i den fenomenologiske skolen i religionsvitenskapen, har religionshistoriker Mircea Eliade understreket at «Det hellige er en absolutt realitet som overskrider vår verden, men som likevel manifesterer seg på en måte som vi erfarer» (Olsen, 2018, s. 62). Eliade er opptatt av at hellige steder har et spesielt guddommelig nærvær som overskrider det naturlige, mens Dahl erkjenner det flertydige i det hverdagslige.

2.1.2. Gammeltestamentlig stedsforståelse: og historisk utvikling

Hellige steder er en viktig inngangsport i studiet av kulturellere strukturer (Endsjø & Røislien, 2001, s. 14). For å forstå hva som kjennetegner kirkeskogen som hellig sted og som et viktig fenomen i denne landsbyen, må vi spørre; hvor er vi og hvem er vi? Hvilken betydning har kirkeskogen som *sted* for dannelse av identitet i et lokalsamfunn?

Den ortodokse kirke har sterke jødiske røtter og en lang historie, derfor er gammeltestamentlige tekster og jødiske tradisjoner viktige (Heliso, 2021, s. 18). En gammeltestamentlig forståelse var at Gud ikke var stedbundet, men han var tilstede gjennom tabot, Paktens ark, på vandring gjennom ørkenen. Dette bekreftes gjennom tilstedeværelse av Paktens ark i alle ortodokse kirker. Gudsnærværet gir kirken autoritet; og det får konsekvenser for praksis på hellige steder.

I ortodokse kirker kyskes dørkarmer, bygninger og kors i respekt for det hellige stedet. Sko tas av og det praktiseres stillhet i kirkene (Wondmagegnehu & Motovu, 1970, s. 47).

I artikkelen hellig sted, historisk utvikling og ny aktualitet (Olsen, 2018) i Kirke og Kultur, viser forsker Harald Olsen til den historiske utviklingen av synet på hellige steder. Historisk viste det seg at når en kirke var etablert så kunne det oppstå lokale varianter av myter og meningsskapende historier knyttet til landskapet og mirakler. Stedsbundethet og lokal identitet utgjør en «stedsmytologi», som får stadig nye lag gjennom tidene. «Kirke og kunsthistoriker Kristin Blikrud Aavitsland kaller dette akkumulert hellighet» (Olsen, 2001, s. 66). Dette har vært viktig i klosterbevegelsen, hvor pilgrimer oppsøkte klostrene for åndelig veiledning og råd. I ortodokse klostre er det ofte lokale varianter av myter og mirakler knyttet til den helgenen kirken er dedikert til og velsignet av (Binns, 2018, s. 108; Wondmagegnehu & Motovu, 1970, s. 82)

2.2. Det grønne skaperverket

I denne masteroppgaven tenker jeg på natur slik biskop Herborg Finnset definerer det: som menneskenes fysiske omgivelser; luft, vann, fjell, trær, planter og landjord, og også våre medskapninger som sammen med oss vokser, beveger seg i og på den (Heiene, 2013, s. 39).

Hele den menneskelige bruk og forståelse av naturen, vil innebære en kategoriforskyvning fra natur til kultur, ved at kulturell mening legges inn i det naturlige objektet (Endsjø & Røislien, 2001, s. 12). Kirkeskog er natur, og det er samtidig ortodoks kristen kultur og religion. Det er interessant å se på teori som fokuserer på naturen som sted. *Rom og sted* (Sæther & Aschim, 2020) tar opp hvordan forskere ser på naturen i en vid religionsfaglig kontekst; innenfor disipliner som teologi, geografi, sosialantropolog, religion og sosiologi. Forfatterne belyser blant annet naturen som ontologi; hva et sted er, og epistemologi; hvordan steder kan forstås (Sæther & Aschim, 2020, s. 13). De er opptatt av vitenskapsfilosofisk forståelse av rom. Rom og sted er konstruksjoner og fortolkede størrelser. De peker på at det skjedde en «romlig vending» innenfor forskning og forståelse av sted, som ble fremtredende i religionsvitenskap fra 2000 tallet. Rom vektlegger noe mer enn det fysiske og materielle, altså noe utover den naturvitenskaplig forståelse av et sted. Det romlige perspektivet fokuserer på de sosiale og kulturelle forholdene ved et sted (Sæther & Aschim, 2020, s. 15). Kirkeskog er natur, men

samtidig handler det om hvordan kirkeskogen forstås og hvilken praksis som er knyttet til stedet.

2.2.1. Stedstilhørighet og Sojas perspektiver

Praksis knyttet til et sted gir tilhørighet til stedet. Ritualer som utføres på stedet, kan bli oppfattet som en måte å være oppmerksom på, jamfør Smiths fokuserende linse. Hvordan vi som mennesker ser på stedet, utfører ritualer og oppfører oss i tilknytning til stedet, er med på å forme stedets betydning. Innen teologi kan da en romlig vending bety at «stedet formes gjennom deltakelse» (Sæther & Aschim, 2020, s. 23). Gjennom feltarbeid på flerkulturelle ungdomsfestivaler i 2018, fant forskere ut at «integrasjon av omgivelsene spiller en sentral rolle for opplevelse av tilhørighet til stedet» (Sæther & Aschim, 2020, s. 23). Studien viste at ungdom skapte stedet, som deltakere på festivalen. Men stedet; her definert som omgivelsene, luktene, lydene virket også inn på ungdommene og ga menneskene en tilhørighet. Forskerne henviste til teori av geografen Edward Soja som mener at et fysisk sted er ikke kun en nøytral bakgrunn, i alle landskap er det en etikk som er skrevet inn i naturen. Soja viser til tre perspektiv på landskap; først det fysiske rommet, så symbolene og representasjonene som former kvaliteten på rommet. Det siste perspektivet er både stedet og rommet tilsammen, et slags både – og. Den forståelse stedet og rommet skaper sammen, det har innvirkning på menneskenes tanker, følelser og handlinger på stedet (Dewilde et al., 2020, s. 104). I lys av Sojas perspektiver på gjensidig innvirkning mellom sted og rom, blir det interessant å analysere hvordan informantene beskriver tilhørigheten til kirkeskogen som sted.

2.2.2. Dypøkologi, økoteologi og økospiritualitet

Sæthers kapittel i boka *Naturen som sted* (Sæther & Aschim, 2020), viser til en eksplorativ studie av økofilosofi, økoteologi og kristen økospiritualitet. Klimasak og miljøengasjement har vært viktig for kirken i et teologisk perspektiv rundt skaperverket og forvaltertanken. I denne artikkelen bruker Sæther definisjoner fra økofilosofi og økoteologien til å begrunne en økospiritualitet. Hva ligger i disse begrepene og hva skiller de fra hverandre? Økofilosofisk tenkning handler om at alt som lever er del av den samme helheten, og at alle levende vesener har rett til å utfolde seg (Sæther, 2020, s. 169). Helheten har en verdi. Helheten blir sett på som mer enn summen av hver enkelt del.

I økofilosofien blir forståelsen av «hjem» knyttet opp til menneskets identitet og tilhørighet til et sted. Filosof Arne Næss blir sitert: “Home was where one belonged. It was a part of oneself” (Sæther, 2020, s. 171). Hjem er både et fysisk sted, men det handler også om tilhørighet til et landskap, til menneskets økologiske selv, som etter hvert kan tolkes som miljøet rundt oss (Sæther, 2020, s. 171). Næss knytter sted sammen med tenking rundt stedsfølelse. Det handler om å ha personlige følelser for et sted, og å overføre denne stedsfølelsen til neste generasjon. Følelser er ikke her i kontrast til fornuft, det er mer som en utdyping for å oppnå de høyeste målene som er frihet. I dypøkologien til Næss, fremstår naturen som et sted der man har tilgang på en dypere mening, en innsikt som også fører til etisk handling i pakt med naturen, på naturens premisser (Sæther, 2020, s. 173). Næss har et helhetlig syn på naturen, hvor mennesket tilhører denne helheten. Naturen har verdi i seg selv og for sin egen skyld i dypøkologien, og det fører igjen til at mennesket må ta hensyn til naturen i sine handlinger.

Økoteologi vektlegger naturens verdi utfra at naturen er skapt. Ordet teologi i økoteologi knytter økologien til en Gud, da ordet teologi betyr læren om Gud. Naturen har sin verdi utfra Gudsrike tanken, som omfatter hele den skapte virkeligheten. Mennesker og naturen er medlem av dette gudsriket sammen (Sæther, 2020, s. 174). Teolog Roald Kristiansen har vært sentral i Norge for økoteologisk synspunkt og innen økoteologi er han opptatt av stedets betydning. Lokaliteten har en betydning for mennesket både fordi man har en tilhørighet til stedet og at man knytter forpliktende relasjoner til elementer i naturen som dyra, trærne, fjellet og så videre. Denne forpliktelsen i relasjon mellom mennesket og elementer i naturen kan defineres som en paktsteologi (Sæther, 2020, s. 174). Paktsteologi brukes her for å understreke det ansvaret mennesker har ovenfor sine omgivelser og naturen, en avtale mellom mennesker og Gud når det gjelder behandling av skaperverket. Økoteologi for Kristiansen handler om «å utvikle en helhetsforståelse der mennesket og landskapet tilhører hverandre i en tetttest mulig forpliktende relasjon» (Sæther, 2020, s. 174). Kristiansen er også opptatt av topofili, hvor han definerer stedet som noe mer enn et geografisk sted, det er også et «mentalt sted hvor den enkeltes identitet kobles sammen med stedets historiske og kulturelle egenart» (Sæther, 2020, s. 174). Denne tilhørigheten og kjærligheten til stedet og naturen, vil føre til en gjensidighet med naturen på stedet; til trærne, til vannet, til fiskene; en felles samhörighet og avhengighet.

Olsen utformer en kristen økospiritualitet som ser med et fornyet blikk på naturen. Økospiritualitet karakteriseres som å se naturen i en bestemt mening. Her vektlegges persepsjon

og natursensitivitet. Naturen kan forstås som besjelet (Sæther, 2020, s. 177). Kristen økospiritualitet videreutvikler perspektivene fra dypøkologi og økoteologi. Både Næss stedsfølelse, Kristiansens topofili og Olsens måte å se naturen på har to felles perspektiv; naturen er et sted for tilhørighet og naturen er et relasjonelt sted (Sæther, 2020, s. 175). Økospiritualitet har enda større fokus på handling; og å se naturen og skaperverket fra innsiden. Emosjoner og estetikk får betydning, hvor følelsen av tilhørighet og hjem er viktig. For å få til handling må følelser og engasjement også aktiveres. I våre dager med stort fokus på miljøkrise og overforbruk av naturen, oppfordres mennesker til aktivt å ta grep i eget hverdagsliv for å ta vare på miljøet.

2.2.3. Mennesket, skaperverket og bærekraft

Hvor kommer så mennesket inn i skaperverket? I synet på natur i vestens kristendom har mennesket blitt sett på som forvalter av skaperverket. Menneskets rolle blir som en «naturens konge» som skal forvalte naturen til beste for alle menneskene i kongeriket. Mennesket kan tenke og planlegge, de må ta ansvar for naturen og de kan utnytte og bruke naturen. Mennesket er det eneste vesen som kan reflektere bevisst over egen eksistens. Dyrene, plantene, trærne og landskapet ligger i menneskets makt. «Kan det tenkes at forvalteren har misforstått sin rolle, distansert seg fra at han selv er en del av skaperverket og mener å stå over naturen?» (Schorre, 2011, s. 8). Her har den gamle keltiske tradisjonen og den østlige kirke som den ortodokse kristne kirke tilhører, andre tanker om skaperverket. I den østlige kirken er mennesket en del av skaperverket. Biskop i Den norske kirke, Herborg Finnset, tar opp synet på verden og naturen i essayet kan vi kalle naturen for hellig? (Heiene, 2013). Her viser hun til at både østkirken og vestkirken i det første årtusen var opptatt av begrepet skaperens fingeravtrykk (Heiene, 2013, s. 42). Hver minste ting i hele universet forteller om noe uendelig mye større enn tingen selv, og det er en utvidet mening, noe har bestemt dens hensikt. Naturen har noe mer enn kun egenverdi, som i Næss' økofilosofi. Naturen har en mening og en verdi som er gitt av en skaper. Siden kristendommen kom til Etiopia i første del av første årtusen kan vi finne tanken om skaperens fingeravtrykk fortsatt som gjeldende i den etiopiske ortodokse kirken.

Herborg Finnset trekker fram keltiske teologer som levde på 300-500 tallet. De keltiske teologenes natursyn kan belyse informantenes natursyn om kirkeskogen. Augustin av Hippos' kosmiske sakramentalisme fokuserer på at det finnes en to lags virkelighet, «alt det vakre, ordnede skapte og under der finnes det et mysterie som gir det skapte mening. Tro blir å se

gjennom det legemlige, fysiske, for å komme fram til det ikke-legemlige, åndelige» (Heiene, 2013, s. 40). Deus semper major; Gud er alltid større enn det skapte. De kristne må leve med at mennesket har en ufullstendig innsikt i det guddommelige (Heiene, 2013, s. 40). Asketisk liv blir sett på som et ideal både i keltisk og i ortodoks teologi. Den høyere form for liv krever tilbaketrekning fra verdens travle liv, og en avgjørelse om å vie hele sitt liv til Gud. I en asketisk sakramentalisme blir verden og naturens verdi, gitt ved at naturen er døråpner inn til det guddommelige området. Naturen blir et vindu mot det evige (Heiene, 2013, s. 42). I kirkeskogene rundt de ortodokse kirkene i Etiopia, er det også flere lag med mening og forståelsen for hvordan det åndelige og fysiske henger sammen.

I lys av klimakrisen så er Den norske kirke opptatt av at vi må løfte opp en grønn tro og at kirken må ta ansvar for naturen som menneskenes oppdrag på jorda. Seniorrådgiver i Kirkerådet, Hans- Jürgen Schorre, skriver i En økologisk relevant tro (Schorre, 2011), et teologisk grunnlag for skaperverk og bærekraft; at menneskene er ikke bare herskere i skaperverket. Vi er «jordmennesker», utfra 1. Mos.2. som viser til adam, hebraisk adama, fra jorden (Schorre, 2011, s. 8). Det viser til en større sammenheng med jorda. Mennesket tilhører skaperverket og må ta vare på det. Dilemmaet mellom å utnytte naturen og ta vare på den vil også komme fram i datamaterialet, da informantene begrunner hvordan de oppfører seg i kirkeskogen. I Den norske kirkes teologisk grunnlag for skaperverk og bærekraft, står det videre « det moderne mennesket må igjen begynne å se seg selv som en del av naturen, og i mindre grad som hersker over den» (Den norske kirke, 2020). Å gå inn i hvordan informantene tar ansvar for kirkeskogen, vil gi oss et innblikk i hvordan folk i landsbyen i Etiopia ser på skaperverket og forstår sin egen rolle.

2.3. Religion, kultur og tradisjonsoverføring

Religionspedagog Geir Afdal har et sosialkulturelt syn på religion og læring. Han er opptatt av at religion forstås som bevegelse, det vil si som sosial praksis og som deltagelse. Det dreier seg om handlinger, mer enn tanker og overbevisninger. Hvilke regler kjennetegner den religiøse praksisen, mening disse handlingene har og hva som er hensikten med praksisen (Afdal, 2013, s. 173). Fokus på sted, rom og religion som bevegelse, kan gi perspektiv på informantenes forståelse og praksis i etiopiske kirkeskoger, fordi de knytter sammen det fysiske stedet med praksis som utføres. Endsjø og Røslie understreker at gjennom ritualer og handlinger gir aktørene stedet mening (Endsjø & Røslie, 2001, s. 15). Ritualer og sted påvirker hverandre

gjensidig, det samme gjelder kultur og sted. Forståelsen av et hellig sted virker inn på hvordan folk oppfører seg på helligstedet. Eksempler kan være å korse seg foran ortodokse kirker, ta av seg skoene ved dørterskelen til en hellig bygning eller å bære sjal både for kvinner og menn ved besøk i en ortodoks kirke. «Religion har i en slik forbindelse en særegen meningsgivende og definerende kraft på omgivelsene» (Endsjø & Røislien, 2001, s. 15).

Religion virker inn på hvordan folk i landsbyen oppfører seg i skogene og hvordan de definerer stedet. Lange tradisjoner i kirkeskogen med gitte regler, ritualer og forventet oppførsel kan være med på å opprettholde den ortodokse kulturen i området. «Kulturen er på ingen måte noe som kun virker på menneskene, men blir snarere reproduisert gjennom menneskelige handlinger» (Endsjø & Røislien, 2001, s. 14). Gjennom informantenes data får vi et innblikk i hvordan de definerer kirkeskogen som et religiøst sted, som fører til en bestemt oppførsel. Vi vil også se nærmere på hvordan dette går i arv gjennom praksis og gir landsbybeboerne en felles forståelse.

2.3.1. Hva er religiøs kunnskap og hvordan foregår religiøs læring?

Både religiøs kunnskap og religiøs læring er begreper som er sentrale å belyse når vi ser på overføring av religion fra generasjon til generasjon. Hvordan vi ser på religiøs kunnskap betyr også noe for hvordan vi forstår religion i praksis. Er religiøs kunnskap en skatt som gis fra generasjon til generasjon, en uforanderlig ting som er uavhengig av tid og sted? Noe som skal overleveres, men ikke endres (Afdal, 2013, s. 210). Eller er det bedre å forstå religiøs kunnskap som noe vi navigerer etter, et redskap for å finne veien i livet? Afdal argumenterer i boka Religion i bevegelse, for at religion synliggjøres som meningsladede biter og deler i bruk, i praksis (Afdal, 2013, s. 230). Religiøs kunnskap i sosiokulturelt perspektiv er empirisk opptatt av hvordan religiøse redskaper brukes i ulike sosiale praksiser (Afdal, 2013, s. 216). Religiøs kunnskap er noe vi forstår verden med. I kontekstuell, praktisk teologi, «forstås religion ikke som individuelle, kognitive overbevisninger og valg, men som deltagelse i religiøs praksis. Gjennom deltagelse i denne religiøse praksisen konstitueres identitet, kunnskap og det gode»(Afdal, 2013, s. 219).

Religiøs læring kan bli sett på som ren opplæring i religiøs kunnskap, religiøse fortellinger, tolking av hellige tekster og måter å se verden på. Da blir læring som overføring av en «pakke med trosbevisninger», dette utfra en type tradisjonelt kunnskapssyn. Nye generasjoner

overtar et sett med regler, ritualer og teologi fra generasjonen før. Eller religiøs læring kan ha et sosiokulturelt perspektiv, da er læring forstått som deltakelse i ritualer og religiøse aktiviteter. Når vi ser på landsbyboernes forståelse og praksis i etiopiske kirkeskoger kan drøfting rundt læring av religiøs kunnskap være naturlig, for å få innblikk i hvordan opplæringen skjer, og tradisjoner fortsetter.

Wenger utviklet en teori om hvordan læring skjer i andre aktiviteter enn skole. Han snakker om sosiale praksiser. Det kan være fritidsaktiviteter, yrke og trossamfunn hvor læring er forstått som aktivitet og deltagelse i et fellesskap (Afdal, 2013, s. 175). Læringen i slike fellesskap kjennetegnes ved at man må delta i aktiviteten, gjerne ha en oppgave, man lærer av hverandre, handlingen og aktiviteten har en hensikt. Deltakelse i praksisfellesskapet gir identitet. Praksisen kan forandre seg i møte mellom generasjoner, eller når det ankommer nye mennesker som stiller spørsmål til aktiviteten. Wenger identifiserer tre dimensjoner ved slike praksisfellesskap: gjensidig engasjement, felles virksomhet og delt repertoar (Afdal, 2013, s. 183). Wenger viser til at når mennesker gjør ting sammen så etableres uformelle medlemskap. Repertoaret kan ha form av rutiner, begreper, fortellinger, symboler og handlinger. Praksisfellesskapet holdes sammen av ytre, kulturelle redskaper, og ikke av felles overbevisninger. En ortodoks menighet kan analyseres utfra Wengers modell om lærende fellesskap. Det forutsetter at man ser på læring som en prosess som skjer gjennom deltagelse, og at trossamfunnet forstås som et lærende fellesskap og at religiøs læring ikke er en lukket affære (Afdal, 2013, s. 180).

3. Metode

I metodekapittelet vil jeg først kort beskrive valg av vitenskapelig tilnærming og intervjuform. Jeg går inn på rekruttering og utvalg, sikkerhet og valg knyttet til informanter og informasjonsinnhenting. Jeg vedlegger en informantliste. Utfra kulturell kontekst reflekterer jeg rundt tolk og spørsmålstilling i intervjusituasjonen. Senere i kapittelet beskriver jeg utfordringer og valg i analyseprosessen, transkribering og koding. Jeg belyser også forskningens troverdighet og kvalitet.

3.1. Fenomenologisk tilnærming og kvalitative forskningsintervjuer

Som arbeidstittel på forskningsprosjektet mitt var jeg interessert i å finne ut hvorfor folk holdt kirkeskogen for hellig og ikke felte trærne, når de trengte mye *ved* til daglig bruk. Landsbyboere behøver trær til vedfyring, matlaging og husbygging. Jeg var interessert i innbyggernes erfaringer med kirkeskogen, deres forståelse og religiøse begrunnelser. Senere dukket det opp nye spørsmål rettet mot tradisjonsoverføring av religiøs kunnskap knyttet til kirkeskogen.

Forskning på folks erfaring, opplevelser og holdninger handler om å studere sosiale fenomener. Fenomenologien er en vitenskapelig teori som går fra å beskrive enkeltfenomener, være tro mot det man ser, til å søke etter deres allmenne vesen. Fenomenologi vil forklare og forstå sosiale fenomener utfra aktørenes egne perspektiv og finne begrunnelser utfra informantenes virkelighet og deres livsverden (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 45). Med en fenomenologisk tilnærming, for å finne svar på problemstillingen min, var kvalitativ forskningsmetode best egnet, fordi jeg ønsket å ha en utforskende tilnærming og få fram informantenes egne perspektiv og holdninger til kirkeskogen (Gleiss & Sæther, 2021, s. 197). Kvantitative metoder omhandler gjerne stort utvalg for å kunne presentere resultatene i en statistikk. En kvantitativ spørreundersøkelse vil også kunne gi innsikt i befolkningens erfaringer og praksis, men vil ikke få fram informantenes egne stemmer på samme måte.

«Det kvalitative forskningsintervjuet er en forskningsmetode som gir tilgang til menneskers grunnleggende opplevelser av livsverdenen» (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 47). Jeg var nysgjerrig på informantenes hverdagsliv og valgte å gjennomføre semi- strukturert intervjuer. Da hadde jeg muligheten til å forberede en intervju-guide, med spørsmål rundt bestemte temaer, samtidig som det var en åpenhet for å følge opp det informanten vektla. Kvalitativ metode og

semistrukturerte intervjuer gjorde at jeg kunne gå i dybden i intervjuene. Men det ga også en frihet for informanten til å utdype mer hva de var opptatt av innenfor temaet. Jeg måtte være lydhør underveis i intervjuene. Jeg opplevde at de intervjuene jeg gjennomførte hadde samme fokus, men informantene i landsbyen la vekt på ulike sider ved praksis i kirkeskogen. Oppfølgingsspørsmålene varierte avhengig av informantens svar. Forskjellig vektlegging av tema underveis i intervjuene, kan skyldes informantens ulike alder, kjønn og yrke. Til sammen ga intervjuene et større bilde av befolkningens praksis og det ga meg som forsker, en utvidet forståelse av etiopiske kirkeskoger.

3.2. Rekruttering og utvalg

I denne delen av metodekapittelet vil jeg redegjøre for valg av kirkeskog og hvordan jeg fant informanter til prosjektet.

3.2.1. Valg av kirkeskog

Det finnes utallige kirkeskoger i Etiopia. Da jeg skulle velge et sted å finne informanter, måtte jeg tenke praktisk og funksjonelt. Landet var i krig i nord fra høst 2020. I november 2021, da jeg skulle gjennomføre intervjuene, tilspisset situasjonen seg i Etiopia. Utenriksdepartementet i Norge kalte alle nordmenn hjem fra Etiopia, grunnet den forverrede sikkerhetssituasjonen og krig. Intervjuene måtte utsettes, og jeg kunne først reise tilbake til Etiopia i januar 2022. Jeg søkte råd hos Norwegian Church Aids (NCA) kirkeskogkoordinator for å finne en kirkeskog og en landsby hvor det var forsvarlig å gjennomføre intervjuer i en usikker sikkerhetssituasjon. NCA anbefalte en landsby hvor jeg kunne ta dagsreiser fra hovedstaden Addis Ababa. Landsbyen har en stor kirkeskog på en høyde, rundt en flott kirke og to klostre. Det er rundt 2500 mennesker som bor i landsbyen, inkludert klostresamfunn med en munkeorden og en nonneorden. Til sammen lever 220 mennesker knyttet til ordensvesenet i denne kirkeskogen, av dem er det 75 nonner. Tall og statistikk fikk jeg referert av EOC-DICAC sin representant i landsbyen. Myndighetskontoret i landsbyen oppga at innbyggertallet er 2500 mennesker; derav 1235 kvinner og 1265 menn.

3.2.2. Utvalg av informanter

Jeg hadde to ulike grupper med informanter; hovedgruppen var landsbybeboere og i tillegg hadde jeg en teolog fra Patriarkatet i Den ortodokse kirken i Addis Ababa. Jeg var avhengig av å få hjelp til å finne informanter spesielt i landsbyen. NCA har et kirkeskogprosjekt i denne

landsbyen drevet av partnere i Den ortodokse kirke EOC- DICAC. Jeg ønsket først og fremst landsbybeboere, som hadde et forhold til kirkeskogen, gjerne kvinner fordi det er de som har ansvar for vedbæring og matlaging. Jeg kunne ikke begrense det til kvinner, nettopp fordi kvinner ofte har mange praktiske arbeidsoppgaver i hverdagen og kanskje derfor ikke kunne stille opp.

Mine kontakter gjennom NCA og EOC-DICAC, kan regnes som portvakter. «Portvakter er aktører med kontroll over atkomstlinjer til informantene» (Gleiss & Sæther, 2021, s. 41). Tolken jeg brukte, som jobber administrativt i NCA sitt kirkeskogprosjekt i Addis Ababa, tok kontakt med den ortodokse kirke sin kirkeskogleder i landsbyen. Han benyttet en kjentmann i nærmiljøet, for å finne informanter til studien. Tolken og kjentmannen, kan bli sett på som portvakter i dette prosjektet. De har ikke vært i kontakt med hverandre i prosessen. Kirkeskogansatte fortalte at kjentmannen hadde henvendt seg til ti til tolv forskjellige personer, utfra kriterier om ulik alder, kjønn og yrke. Informantene var fire menn og tre kvinner, i alder 21 år til 65 år. Jeg hadde to forskjellige utvalg informanter; 7 innbyggere i landsbyen og 1 teolog sentralt i den ortodokse kirken i hovedstaden. Alle informantene i gruppe1 bodde i landsbyen og har vokst opp i området. Utvalget ga forskjellig innfallsvinkel til praksis og erfaring med kirkeskogen. Det er familiefedre, dagarbeidere, mødre, en nonne, arbeidere på planteskolen/ plantasjonen og en diakon i kirken. Intervju med teologen fikk jeg avtalt ved at leder i NCA kontaktet den sentrale administrasjonen i den ortodokse kirke. I Etiopia er muntlig kultur og nettverk viktig.

3.2.3. Informantliste

Valget om å presentere informantene hadde med vitenskapsteoretisk perspektiv og tilnærming som forsker å gjøre. Da jeg benyttet kvalitativt forskningsintervju for å innhente data, tenkte jeg det var naturlig med en kort presentasjon av hver informant. Ved å gi informanten et fiktivt navn, fikk informanten et personlig uttrykk. Leseren fikk noe informasjon om bakgrunnen til informantene. Alle informantene var etiopiere.

Gruppe 1, landsbybeboere:

1. **Biniam**, 65 år. Han var født i dette området og hadde bodd her hele sitt liv. Han var gift og hadde 6 barn. Intervjuet 25.1.22.

2. **Mariam**, 38 år. Hun var nonne i kirkeskogen, og hadde tilhørt dette klosteret i hele sitt voksne liv. Hun hadde vært nonne siden hun var 12 år gammel. Intervjuet 25.1.22.

3. **Gideon**, 33 år. Han var gift, men hadde ingen barn. Gideon jobbet som dagarbeider og ble hyret inn på oppdrag for kort eller lang tid. Han var født og oppvokst i landsbyen. Intervjuet 25.1.22.

4. **Elias**, 29 år. Han var gift, og hadde en sønn på 3 år. Han var diakon i Den ortodokse kirken og tok presteutdannelse. I denne kirken var det 150 diakoner under opplæring. Intervjuet 25.1.22.

5. **Abel**, 56 år. Han var en gift familiefar med 5 barn, hvor en var død. Abel hadde vært dagarbeider. Han hadde blant annet gravd graver i kirkeskogen. Intervjuet 26.1.22.

6. **Alem**, 39 år. Hun var gift med en prest i den ortodokse kirken og hadde tre barn i skolealder. Hun arbeidet ved planteskolen og dyrket stiklinger til salg i området. Hun plantet trær i kirkeskogen i den årlige dugnaden. Hun hadde mange praktiske oppgaver å følge opp i hjemmet. Intervjuet 26.1.22.

7. **Tsehay**, 21 år. Hun var gift og hadde en liten gutt. Tsehay jobbet på planteskolen i landsbyen. Hun dyrket fram stiklinger og solgte planter i nærmiljøet. Hun vokste opp hos bestemoren sin. Tsehay hadde fullført 10. klasse på skolen. Hun deltok aktivt i treplante-dugnaden i kirkeskogen. Intervjuet 26.1.22.

Gruppe 2, teolog:

8. **Teolog David**. David var ortodoks teolog, med PhD. Han hadde undervist på det teologiske fakultetet i 20 år. David arbeidet i Patriarkatet til Den ortodokse kirke. Han var teologisk rådgiver for Patriarken og erkebiskopene i EOC. Han snakket godt engelsk.

3.3. Sikkerhet og innhenting av informasjon

3.3.1. Sikkerhet i landet, konsekvenser for metodevalg

Jeg hadde først planlagt å bo i landsbyen ei uke, for å kunne observere folks bruk av kirkeskogen og gjennomføre intervjuer der. Dette gikk jeg bort fra, grunnet sikkerhetssituasjonen i Etiopia. Politisk uro og krig i landet tilspisset seg høsten 2021. Jeg reiste to dager til landsbyen å gjennomføre intervjuene, tur retur Addis Ababa. Det var kontrollposter av militære og politi langs veien, men gjennomføringen gikk etter planen. EOC-DICAC's ansatte i landsbyen, hadde avtalt med informantene at de skulle komme til et bygg ved foten av kirkeskogen. Det var praktisk for informantene, fordi det lå nær landsbyen. Samtidig var det et rolig område avgrenset med gjerder, med utsikt til kirkeskogen og dyrket mark rundt. Å intervju noen hjemme, hvis man er interessert i informantenes personlige historie, kan være viktig for å kunne hente fram lokale artifakter ved behov og belyse tema (Tjora, 2020, s. 121). Jeg vurderte at i hjemmene kunne det være vanskelig å få nok ro, ofte var det mange mennesker i hver husstand, liten plass og mye praktisk arbeid som ble utført gjennom dagen. Kafeer på landsbygda var gjerne enkle, med stoler og bord under bølgeblikktak, eller presenning. Der satt folk tett. Å gjennomføre intervjuene i skogkanten, ga god tilgang til artifakter som var viktige i denne intervjusituasjonen; ulike tresorter og urskog knyttet til intervjuets tema var innenfor synsfeltet. Jeg ønsket å gjennomføre intervjuene ute, for å kunne holde avstand i en tid med mye covidsmitte.

Tidlig i prosessen vurderte jeg å intervju munk og teologer ved klosteret først, for å skape legitimitet i landsbyen. Dette gikk jeg bort fra da jeg ønsket å ha et nedenfra og opp perspektiv, med befolkningens forståelse og praksis i sentrum. Intervjuet av teologen i Addis Ababa, foregikk i administrasjonsbygget i Patriarkatet. Lokalene ga en følelse av lang historisk og teologisk tradisjon med kunst og standsmessige møbler. Intervjuguiden til teologen ble omformulert med noen tilleggsspørsmål. Jeg ønsket teologisk utdyping av tema og ville avklare kirkelig maktstruktur.

3.3.2. Maktforhold i intervjusituasjonen

I semi- strukturerede intervjuer er det et asymmetrisk maktforhold (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 52). Det er jeg som intervjuer som har valgt fokus i intervjuguiden og oppfølgingsspørsmål.

Det er intervjuer som har monopol på å fortolke informantens utsagn i etterkant (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 52). Jeg reflekterte over maktforholdet i selve intervjusituasjonen.

Sted og gjennomføring av semi-strukturerte intervjuer må være gjennomtenkt. Vi setter alle pris på trygge omgivelser når vi skal reflektere over personlige forhold (Tjora, 2020, s. 122). Plassen tilhørte kirken, og tre stoler var funnet fram; to i plastikk og en litt mer forseggjort i tre. Trestolen ble benyttet av informanten og de to plaststolene var til tolken og meg. Å la informanten få den beste stolen, kunne underbygge at den informasjonen og kunnskapen informanten delte med oss var viktig. Jeg var gjest i deres landsby. De ville nok gjerne gitt meg den beste stolen, men dette satte informanten og kunnskapsdeling i sentrum. EOC-DICACs representant satt på en mindre krakk og lyttet diskret i utkanten av intervjusituasjonen. Det kunne være en mulighet for at informantene ville synes det var ubehagelig å ha representanten tilstede, men det kunne også gi informanten trygghet. Ut fra min vurdering var det ikke planlagt noen sensitive spørsmål. Informantene valgte selv hva de ville dele.

Ved pilotintervjuet brukte jeg luftfoto av kirkeskog, som en igangsetter. Ved å ha intervjuene ute, hadde vi direkte tilgang på forskjellige treslag i kirkeskogen. For å få gode opptak og vite at teknikken fungerte; tok jeg lydopptakene på diktafon og telefon samtidig. Strømtilgang i landsbyen var en usikkerhetsfaktor, jeg benyttet oppladet powerbank.

3.4. Kulturkontekst

3.4.1. Refleksjon rundt valg av tolk

I Etiopia har de mer enn 80 ulike aktive språk. Amharisk er det offisielle språket og alle informantene snakket amharisk. Viktige kriterier var at tolken kunne godt engelsk og det var en fordel om tolken kjente noe til tematikken kirkeskoger. «Man skal være nøye med velge en tolk som var både kulturell akseptabel og språklig dyktig» (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 173). Tolkenes rolle var å assistere intervjuer. Det var viktig at ikke tolken ga føringer, la til eller utelot viktig informasjon. I Etiopia var etnisitet avgjørende i en tid med politisk uro og krig i landet. Kommunikasjon kan være utfordrende i samspill på tvers av kulturer. I en intervjusituasjon kan kulturforskjeller med hensyn til spørreform, direktehet, initiativ, kroppsspråk og liknende (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 173) tolkes forskjellig i Norge og Etiopia. Det var en fare for at vi kunne misforstå hverandre i intervjusituasjonen.

Jeg reflekterte rundt religiøs tilhørighet og personlig egnethet i forbindelse med tolkejobben. Det var krig i nord i Etiopia. Det var også religiøse markeringer og demonstrasjoner i januar 2022 i Addis Ababa, som skapte konflikter mellom protestanter og ortodokse kristne. Jeg var opptatt av at tolken i denne konteksten, måtte utøve respekt for andre menneskers syn, også religiøst. I boka *Doing Development Research* (Desai & Potter, 2010) understrekte Burja at viktige kriterier i valg av tolk, var at tolken kan lokalspråket som sitt morsmål og kjenner landsbyen godt. «Local assistants can double up as translators and ethnographic informants» (Burja, 2010, s. 172). Jeg valgte å bruke lederen for kirkeskogprosjektet hos NCA i Addis Ababa. Tolken hadde en muslimsk far, en ortodoks kristen mor og var selv protestant. Han viste respekt for ulike religiøse begrunnelser og var samtidig vant til å omgås utlendinger. «Translators make their own judgements about how and what they translate – the terms on which this is done need to be negotiated» (Burja, 2010, s. 177). Tolken forsto når han måtte utdype med eksempler for informanten, hvis mine oppfølgingsspørsmål ikke var klare i etiopisk sammenheng. Det var avklart på forhånd.

Vi gjennomførte et pilotintervju for å sjekke om spørsmålene var forståelige. Testpersonen hadde praktisk utdanning og var ortodoks kristen. Å gjennomføre et pilot-intervju var nyttig. Det er viktig at tolk og intervjuer har gjensidig tillit. (Burja, 2010, s. 177). Vi fikk testet ut tidsperspektiv og selve tolkesituasjonen. Spørsmålene fungerte, men vi utdypet et par av dem.

3.4.2. Forskningsprosjekt og forbehold i en kulturkontekst

Høst 2021 sendte jeg inn meldeskjema om prosjektet, Etiopiske kirkeskoger, til Norsk senter for forskningsdatainnsamling (NSD). NSD er fra 1. januar 2022 innlemmet i Kunnskapsdepartementet sin nyopprettede forvaltningsorgan, SIKT- kunnskapssektorens tjenesteleverandør.

Da jeg utarbeidet informasjonsbrev til informantene måtte jeg vurdere om jeg skulle prioritere muntlig eller skriftlig samtykke. Informantene kunne være analfabeter, noe som ville gi tolken en viktig rolle i forklaringen av prosjektet. Førsteutkast til informasjonsbrevet, etter mal fra NSD, inneholdt mange forbehold og muligheter til å trekke seg fra prosjektet for å ivareta lov om personvern. Kirkeskogansvarlig i NCA ga tilbakemelding på at innholdet i informasjonskrivet ikke ville fungere i etiopisk sammenheng. I Etiopia er mange mennesker skeptiske til myndighetene; demokrati og ytringsfrihet er ingen selvfølge. Etter veiledning fra

rådgivere i NSD, delte jeg informantene i to intervjugrupper i prosjektet mitt; landsbybeboere og teologer. Jeg utarbeidet ulike informasjonsskriv på engelsk. I landsbyen benyttet jeg et enklere skriftlig informasjonsbrev, som understreket at de som informanter deltok frivillig og at de kunne trekke seg fra prosjektet når som helst. Dette argumenterte jeg for i NSD meldeskjema, og søknaden ble godkjent 5.10.2021 (se vedlegg 6). Alle informantene i denne studien undertegnet samtykkeskjema på amharisk med fideler (amhariske bokstaver), og de ga muntlig samtykke på opptaket.

3.4.3. Spørsmålstilling, språk og ledende spørsmål

I intervjuguiden ønsket jeg å gå fra konkrete og enkle spørsmål til mer utdypende spørsmål. Innledende spørsmål tok for seg beskrivelse av kirkeskogen, hvordan de brukte skogene, praktiske regler, hvem som ga dem kunnskap om skogene og begrunnelser for å ikke hugge trærne. I de mer utdypende spørsmålene handlet det om åndelig betydning av skogene, og hvorfor trærne ble sett på som hellige. Etter min vurdering var det ingen spesielt sensitive spørsmål. For å sikre kulturell forståelse, diskuterte jeg spørsmålene med kirkeskogansvarlig i NCA tidlig i prosessen. Hen mente spørsmålene var konkrete og ville fungere i etiopisk kontekst. Det var viktig for meg at informantene skulle oppleve at jeg var oppriktig interessert i deres syn på ånder, usynlige helgener og fenomener som jeg ikke var kjent med på forhånd. Da jeg snakker noe amharisk, så var det nyttig å legge til noen amhariske setninger i starten som introduksjon og tilslutt som takk. Det skapte kontakt og ga tillit.

Jeg erfarte at intervjusituasjon med tolk tok tid, og det ble noen pauser i flyten mellom spørsmål og svar. Et ideal i mange forskningsintervju, kan være at intervjuer skal være nøytral. Å ta imot erfaringene informanten delte, uten å gi bekreftelser på hvilke svar som var relevante og viktige. Fordi intervjuet foregikk med tolk erfarte jeg at jeg ønsket å gi informanten en umiddelbar tilbakemelding på at jeg hadde forstått svaret. Dette for å skape kontinuitet og flyt i intervjuet. I tillegg kunne jeg bruke bekreftelse ved å gjenta kort min forståelse av svaret, for å være sikker på at jeg hadde forstått det personen formidlet.

Virkning av ledende spørsmål er diskutert i kvalitative intervjustudier. Bekreftelser kan virke positivt eller negativt forsterkende på informantens svar og dermed påvirke senere svar i intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 202). Med et positivistisk kunnskapssyn, er det en forståelse av at objektivitet og innsamling av data, er nøytralt og uavhengig av forskeren.

Kunnskapskonstruksjon kan forstås på andre måter; hvor intervjuet vurderes som en samtale der data blir intervjuerens og intervjupersonens felles produkt. (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 202). Kvale og Brinkmann bemerker at ledende spørsmål er velegnet i kvalitative forskningsintervjuer, for å sjekke informantens pålitelighet og for å bekrefte intervjuerens fortolkninger (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 201). Noen av mine direkte spørsmål som: har trærne sjel, tilber dere trær? Foregår det dyrking av forfedre i kirkeskogene? førte til nyttige avklaringer. Dette for å sammenligne med tidligere forskning i Etiopia.

3.5. Analyseprosessen

3.5.1. Transkribering

Å transkribere intervjuer fra skriftlig til muntlig form, tok tid. Men det ga en god oversikt over innsamlet data. Det måtte tas noen valg om detaljnivå på transkriberingen da det var tolkede intervjuer. Jeg skrev ned det som ble sagt på engelsk; både spørsmål og svar. Mellom spørsmål og svar ble det formidlet mye på amharisk som jeg ikke skrev ned. Jeg skrev setningene slik de ble sagt, selv om det kunne være grammatiske feil. I tillegg noterte jeg tiden ved spørsmålene, slik at jeg enkelt kunne finne tilbake til uttalelsen, hvis jeg ville høre viktige avsnitt flere ganger.

3.5.2. Koding og sitat

I analysen av dataene benyttet jeg abduktiv tilnærming (Anker, 2020, s. 79). Jeg beveget meg fra empiri til teori og fra teori til empiri i analysering av data. Da jeg kodet intervjuene valgte jeg noen sentrale tema som jeg tok utgangspunkt i. Jeg forsøkte å gruppere sitater i disse ulike kategoriene som for eksempel Paktens ark, hellig sted, ta vare på skogen, regler og bruk, hellige personer, ånder og mirakler etc. Det var først tolv, tretten ulike kategorier, som jeg etter hvert grupperte i fire overordnende tema: hellig sted, det grønne skaperverket, bruk av kirkeskogen og tradisjonsoverføring. Under disse hovedtemaene systematiserte jeg forskjellige undergrupper. Dette ble et utgangspunkt for disposisjon av analysekapitlet.

I analysekapitlet valgte jeg å skrive direkte sitat på engelsk slik som de ble oversatt av tolken. Dette for å holde meg til kun en oversetting. Parafraaseringer av informantenes intervjuer er på norsk.

3.6. Forskningens troverdighet og kvalitet

3.6.1 Reliabilitet og validitet

For å vurdere forskningskvaliteten kan vi ta utgangspunkt i begrepene reliabilitet og validitet. Reliabilitet handler om pålitelighet. Hvordan kan vi stole på undersøkelsene? Hvordan har datamaterialet blitt påvirket av måten det er blitt samlet inn på? Kan forskningsresultatene reproduseres av andre forskere? (Gleiss & Sæther, 2021, s. 202). Validitet handler om gyldigheten til forskningen. Og validiteten kan sjekkes ved å undersøke feilkildene (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 279).

Ved å bruke tolk i intervjusituasjonen så kan det være en risiko for at tolken legger til eller trekker fra informasjon. En måte å verifisere nøyaktigheten og riktig oversettelse på, er å sjekke oversettelsen med en uavhengig person (Burja, 2010, s. 177). Jeg har i etterkant fått en utenforstående til å lytte til intervjuene tilfeldige steder, for å sjekke at oversettingen er gjort forsvarlig. Det ble bekreftet at oversettelsen var etterrettelig.

I min rolle som forsker, en hvit kvinne i en afrikansk landsby, ville jeg ikke ha full tilgang på alle koder i forståelse av lokal praksis. Men et utenfra blikk kan være nyttig for å beskrive et fenomen i et samfunn, fordi man som utenforstående kan stille andre spørsmål til «det selvfølgelig».

Da vi brukte et lite utvalg av informanter i denne kvalitative studien, var det naturlig å vurdere hvor representative informantene og informasjonen var i forhold til hele befolkningen i landsbyen (Desai & Potter, 2010, s. 150). Det var et variert utvalg av informanter i alder, yrke, kjønn, som ga et relativt bredt utvalg av befolkningen i landsbyen. Jeg opplevde at praksis og forståelsen av tema kirkeskog var ganske konsistent, men med variasjoner fordi informantene vektla ulike ting i forhold til sine egne erfaringer med kirkeskogen.

Jeg har beskrevet hvordan jeg har hentet informasjon, hvilke refleksjoner jeg har gjort, hvilke valg jeg har tatt underveis i prosessen og hvilke utfordringer jeg har møtt. Det gir også validitet i forskningsprosessen. Åpenhet og gjennomsiktighet i forskningsprosessen gir leseren en mulighet til å vurdere resultatene i denne studien.

3.6.2. Forskningsetikk

Jeg har forsøkt å sikre det etiske perspektivene i studien ved flere grep. Informert samtykke er et av dem. Det ble kommunisert både muntlig og skriftlig at det var mulig å trekke seg fra studien både underveis og etter intervjuene. I og med at det er krig i landet og ustabil politisk, var det ekstra viktig at folks sikkerhet var ivaretatt. Intervjuene ble gjennomført i utkanten av landsbyen og innenfor et inngjerdet område med port. Dette skjermet informantene for innsyn fra andre i landsbyen. Informantene er anonymiserte i studien og de omtales med vanlige etiopiske navn i oppgaven.

Jeg brukte NCA som portvakter for å få tilgang til informanter i landsbyen. EOC-DICAC, som skaffet informantene, får støtte fra NCA til prosjekter i landsbyen. Det er alltid en mulighet for at informantene vil svare det de tror intervjueren vil høre (Desai & Potter, 2010, s. 150). Tolken hadde tilknytning til NCA i hovedstaden. Han hadde ikke møtt noen av informantene tidligere. Tolken hadde heller ikke truffet kjentmannen som skaffet informantene til studien. Dette kan ha gjort informantene friere i intervjusituasjonen. Spørsmålene i studien var ikke knyttet opp til NCA/ EOC- DICACs kirkeskogprosjekt i landsbyen. Uavhengighet kan gi større troverdighet til resultatene.

4. Analyse og drøfting

Dette kapittelet tar for seg datamaterialet som er samlet inn for å finne svar på problemstillingen:

Hva kjennetegner landsbybeboernes forståelse og praksis i en etiopisk kirkeskog?

Jeg vil drøfte mine funn opp mot ulike teoretiske perspektiv. Dataene er delt inn i fire temaer: *hellig sted, det grønne skaperverket, bruk av kirkeskogene og tradisjonsoverføring*. To tema tar for seg hvordan landsbybeboernes forståelse av kirkeskogen og to tema dekker praksis i kirkeskogen. Det første tema handler om hvordan landsbybeboerne ser på kirkeskogen og hvordan de forklarer kirkeskogen som *et* hellig sted. Det grønne skaperverket fokuserer på informantenes forståelse av kirkeskogen som del av skaperverket, og hvordan folket i landsbyen forklarer hvorfor de tar vare på skogene. Deretter tar jeg opp praksis og utfordringer knyttet til bruk av kirkeskogene og tilslutt ser jeg på overføring av tradisjon fra en generasjon til den neste, religiøs læring i hverdagslig praksis.

Ved denne inndelingen vil jeg forsøke å besvare problemstillingen utfra informantenes praksis, forståelse og fortellinger om bruk av skogen. Den ortodokse teologen utdypet teologi og praksis knyttet til kirkeskogen. Sammen kan analysen av dataene vise landsbybefolkningens forståelse rundt etiopiske kirkeskoger, og belyse forskningsspørsmålene om begrunnelser og praktisk religionsutøvelse i denne kirkeskogen.

4.1. Tema 1: Hellig sted

Under dette temaet vil jeg ta for meg hva informantene sier om kirkeskogen som et hellig sted, og hva de gir som begrunnelser for at kirkeskogen regnes som hellig. Jeg vil drøfte det opp mot perspektivet om hva som kjennetegner et hellig sted. «I analyse av et hellig sted er det helt sentralt å relativisere steder, både i forhold til dets mening, funksjon og stilling blant og for sine brukere» (Endsjø & Røislien, 2001, s. 16). Kjennetegn på kirkeskogen som et hellig sted, kan analyseres ved å fokusere på *mening, funksjon og stilling* for brukerne av kirkeskogen. Informantene bekrefter at kirkeskogen har stor betydning for de ortodokse troende. Det er en forståelse av at kirkeskogens *mening*, er knyttet til tilstedeværelse av Paktens ark. Kirkeskogen har en mening utover det hverdagslige. Kirkeskogen knytter sammen to verdener. Det er et materielt, konkret sted med trær, planter og dyr, samtidig er det en åndelig verden med helgener

og engler tilstede. Forståelsen av kirkeskogen er ikke delt opp i en materiell og åndelig verden, som profan og hellig, men kirkeskogen er en integrert helhet. Det er en forståelse av mysteriet i det hverdagslige. *Funksjonen* til kirkeskogene er å gi mennesker en mulighet til å utføre bønner og få velsignelser. Det å bo nær en kirkeskog gir en spesiell tilhørighet og identitet. De kjenner seg utvalgte av Gud fordi de lever tett på kirkeskogen. Informantene har et eierskap til kirkeskogen og en gjensidig avtale med Gud. Dette kan bekrefte kirkeskogens *stilling* som et hellig sted, og landsbyboerne ser på kirkeskogen som et sted hvor Gud er tilstede på en spesiell måte. Dette vil bli utdypet gjennom argumentene fra informantene og i diskusjonen.

4.1.1. Kirkeskogen som et hellig sted

Hvordan forklarer brukerne selv hva en etiopisk kirkeskog er og hvorfor den er hellig? Alle informantene forklarer at kirkeskogen er et hellig sted. Abel sier at det er en forskjell mellom denne skogen og andre skoger, fordi denne kirkeskogen, er plassert her av Gud og av korset. «We believe that this forest has a kind of spiritual significance. It is blessed. It is holy». For de fleste av informantene er kirkeskogen et sted de har forholdt seg til hele livet fordi de har vokst opp i denne landsbyen. De vet hvordan de skal oppføre seg i kirkeskogen og hva skogen betyr for dem som individer og som landsbyfelleskap. Landskapets verdi kan ikke løsrives fra sin kulturelle kontekst, men må forstås innenfor rammen av kulturelle meningssystemer (Endsjø & Røislien, 2001, s. 15). Befolkningen her er i hovedsak ortodokse kristne og de bruker kirkeskogen til bønn, meditasjon, og som et sted man kan komme bort fra en hektisk og kaotisk verden. Abel forklarer hvordan han opplever kirkeskogen: «when this world is becoming more and more chaotic and destructive. This is a kind of hiding place. And I also experiences this actually: that when I go in there it gives me peace of mind».

En kirkeskog er ikke bare en skog, sier teologen David. Han beskriver kirkeskogen som:

Forests which are located around the compound or around where the church exists. Where there is worship, where there are hermits, monasteries, where there are believers living together, and where there are spiritual activities.

Han trekker fram at i kirkeskogen er det hellig vann, steder for bønn og helbredelser samt gravplasser. Kirkeskogen inkluderer all vegetasjon rundt kirken, også steiner og gress. Dette bekrefter Abel, at både trærne, blader og jorda er hellig. Folk kommer langveisfra for å besøke denne kirkeskogen: «They take the leaves ... They believe that this is a holy tree, a holy forest

and they even take the soil from under the forests, because they believe that there is a holy site” (Abel). Kulturell mening, her knyttet til ortodoks kristendom, gir stedet en religiøs betydning og en særegen stilling i befolkningens forståelse og praksis. Skogen og trærne er hellige, derfor vil de ikke felle trærne. Alle vekster får vokse i fred, i sitt opprinnelige habitat. Trærne er originale og det er stort biologisk mangfold. “Inside the church forest the trees are too old and they are kind of indigenous” (Tsehay).

Beniam beskriver også kirkeskogen som et sted med helbredelser: “ this area is believed to be an area where by sick people come and get their healing, destitute people come and pray and they are blessed”. Bønn og bønnesvar i kirkeskogen trekkes fram av alle informantene. «This is a holy site, because this area belongs to God, and we respect it because it is an area where we pray. This area is considered to be a holy place so that people are heard by God when they come and pray here” (Beniam).

4.1.2. Paktens ark gjør kirkeskogen hellig

Beniam forklarer «The peaceful existence, the trees, the forest are a result of this church”. Selve *kirkebygget* er sentralt for å helliggjøre skogen, i tillegg til bønn og at stedet tilhører Gud. I alle ortodokse kirkebygg oppbevares en kopi av Paktens ark, lovtavlene med de ti bud. Den kalles tabot. Det er det som gjør en kirke til en kirke i ortodoks tradisjon (Wondmagegnehu & Motovu, 1970, s. 46). Informantene bruker både ordene «tabot» og «arc of the covenant», når de beskriver hvorfor kirkeskogen er et hellig sted. Abel sier at kirkeskogen “has a covenant and we believe that this forest has a kind of spiritual significance”. Gideon trekker fram at Paktens ark er det som gjør kirkeskogen hellig. “because of the prayers of these monks and nuns, that this is a holy place, and because of the tabot of course...”. Han sier også at «Gods sight is on this forest». Tabot betyr Paktens ark på det etiopiske kirkespråket geez (Eshete, 2020, s. 13). Jeg vil bruke ordet Paktens ark her i analysen og drøftingen, for å understreke at det handler om en pakt med Gud. Pakt er et ord med sterkere forpliktelse enn en avtale. Pakt kan brukes om en politisk samarbeidsavtale mellom land eller om en ekteskapspakt. Paktens ark henviser til kisten som i gammeltestamentlig tid ble oppbevart i det aller helligste, det innerste rommet i den transportable helligdommen, tabernaklet. Israelittene førte med seg Paktens ark på ørkenvandring fra Sinai til Kanaan. Det var også navnet på det innerste rommet i tempelet i Jerusalem. «Det aller helligste ble oppfattet som et sted der Gud selv var tilstede» (Groth, 2019). Kristendommen kom tidlig på 300 tallet etter Kristus til Etiopia. Da hadde de allerede hatt

jødisk påvirkning i landet i mer enn tusen år (Heliso, 2021, s. 18). I alle ortodokse kirker oppbevares en kopi av Paktens ark, i det aller helligste rommet, innerst i kirken. Her har kun presteskapet lov til å oppholde seg. Dette har røtter tilbake til jødisk tradisjon, hvor det var en forståelse av Guds nærvær er der paktkisten er. Informantene beskriver at Paktens ark bekrefter kirken og skogen som et hellig sted.

Abel er en eldre mann som har levd lenge i landsbyen. Han er opptatt av avtalen dette stedet og landsbyen har med Gud. «I am not so much, you know, concerned, because God is merciful but there is a covenant between us and God, so he will not let us down». Når Abel sier at landsbyen har en «covenant» tenker han på en forpliktende pakt. Flere informanter er opptatt av denne paktens med Gud som innebærer at Gud vil høre deres bønner og han vil holde sine løfter. David, den ortodokse teologen, sier om kirkebygget: «we cannot have a church without a tabot». Han beskriver at det er Gud som gjør noe hellig:

There is a work of God there and God is holy, that place will be hallowed. So you know. It is related with the mystical relationship with the almighty God that makes the things to be holy, or sacred. It is usually connected with the foundations of the church, the church has also always included the tabot.

I Endsjø og Røisliens artikkel trekker de fram at «Det å være hellig er en av Guds egenskaper» (Endsjø & Røislien, 2001, s. 13) Dette er i overenstemmelse med det teologen David sier om paktens mellom Gud og mennesker. Det mystiske forholdet mellom Gud og mennesker, kan sammenlignes med at der Gud er, så er det et hellig nærvær som virker inn på området rundt. Det stråler hellighet ut fra kirkens bygning på grunn av paktens ark. Guds tilstedeværelse gjør kirke og kirkeskogen hellig i de ortodokses måte å forstå hellig sted på. Når Abel forklarer hvordan kirkeskogen er et hellig sted, så sier han:

According to our forefathers and foremothers, this area, is a holy area, area where the saints are dwelling, a kind of a temple. The church forests are temple for this invisible saints. They are praying for us, it is a kind of a church for them, a shelter for them. We don't touch it because it is an area where they live.

Her knyttes bønn, kirkebygning både i konkret og overført betydning, og helgener sammen. Paktens ark beskrives nesten som et levende vesen som kan høre og gi velsignelser. Biniam forklarer: “This area is a holy place. The tabot hears our prayers, like a person that sits beside you. So if people want blessing, it is a good idea to visit this area so the blessing will be

hundredfold”. Informanten har en forståelse av at tilstedeværelse av paktens ark og bønn i denne skogen gir velsignelser. Det hellige er knyttet til paktens ark og Guds nærvær. Gammeltestamentlig stedsforståelse er utpreget relasjonell, idet den hele tiden handler om relasjonen mellom Gud og mennesker (Olsen, 2018, s. 63). Når folket følger Guds bud så holdes Gud sine løfter til dem. Det er en gjensidig pakt.

Informantene beskriver at kirkeskogen tilhører en virkelighet utover det menneskeskapte. Teologen Espen Dahl erkjente de religiøse fenomeners flertydelighet (Olsen, 2018, s. 62). Han var opptatt av det fremmede i det fortrolige, at det er en mening i tingen utover dens eksistens. Informantene tilegner kirkeskogen spesiell religiøs betydning fordi paktens ark gir både kirken og tilhørende skog en hellighet. Bønner blir hørt, Gud griper inn og helbreder i kirkeskogen. Det er et åndelig perspektiv på trærne som gjør at de ikke skal felles, men bevarer.

4.1.3. “The saints are dwelling in the Church Forests”

Alle informantene løfter fram at i kirkeskogen bor det hellige mennesker, ånder og engler. De forklarer kirkeskogen som et oppholdssted for synlige og usynlige ånder, som Abel beskriver her: «an area where the saints are dwelling». Hvem er disse hellige personene eller helgenene? Biniam sier det slik: «The angels and the spirits also dwell inside the forests. There are also holy people that are not seen, invisible”. Noen av informantene er tydelige på at de hellige personene i kirkeskogen, er nonner og munkere som bor i klostrene i kirkeskogen nå. Kirkeskogen er stor i omfang. Nonner og munkere kan bli usynlige, når de beveger seg i skogene, ber og mediterer alene. Mens andre informanter har et mer flytende skille mellom levende og døde når de snakker om helgener. David forklarer «the dead, we call them saints». Mariam sier at «we worship the Lord together, the visible and invisible creatures”. Her er det en understreking av et fellesskap av troende, kanskje også iberegnet naturen med dyrene, som alle tilber Gud. David, teologen, viser til at det er en generasjon av kristne fra Jesu tid og fram til nå. Han sier vi hører sammen i en lang rekke av troende.

We are in the same body of Christ. From the early to the end of this generation. So those who are departed, even though they are, their spirits and their souls are in the hands of God. They are still the invisible Christians around the church. You know, we say that we are the visible Christians now, but soon we will be the invisible. These invisible Christians, their good things are always around us. ... So we are in communion, not only with the visible, now we are together, but we are also in communion with those who are invisible.

Denne forståelsen har informantene også. Når de snakker om helgener i intervjuene, så menes både nålevende munk, nonner og døde sjeler som ber for landsbyen. Elias forteller at det er engler som vokter skogene. De bor i trærne. « There are guardian angels that are in the trees, they dwell in the trees.» David forklarer om kirkeskogens forhold til engler. Han sier at englene lever i kirken og de lever sammen med oss. De er skapt for å tjene og være mellommenn mellom oss og Gud, så de er alltid rundt oss. Han begrunner det med at Guds rike er iblant oss. David knytter englene til kirkeskogen på denne måten «they are plenty, and they are invisible and they are always. So, they need to have a spiritual, sacred, peaceful place. So that is the forest». Måten englene blir beskrevet på her kan tolkes som at de er fra evighet til evighet. Englene er *alltid* tilstedeværende.

Religiøse hellige steder får mening, fordi «et hellig sted står i forbindelse med en ikke-verdslig sfære» (Endsjø & Røislien, 2001, s. 16). Abel knytter helligheten til kirkeskogen ved at trærne er bolig for ånder, engler og hellige personer. « The church forests are temple for this invisible saints. They are praying for us. It is a kind of a church for them, a shelter for them. We don't touch it, because it is an area where they live». Sitatet kan tolkes som at landsbyboerne har en forståelse av kirkeskogen som et sted, hvor det er tynne hinner mellom levende og døde helgener. De tynne hinnene mellom levende og døde helgener kan vise seg i forståelse av det materielle og det åndelige i kirkeskogen. Via dette synet på ånder, engler og helgener som bor i skogene, kan vi tenke at informantene regner både den fysiske verden og det åndelige verden som like *virkelige*. Abel beskriver kirkeskogen som et tempel for helgener, en slags kirke for dem. Her er kirkeskogen konkret, mens tempel og kirkebygninger kan tolkes som åndelige, usynlig hjem som beskytter dem. Det konkrete og åndelige flytter over i hverandre, derfor beskriver jeg det som tynne hinner. De troendes forståelse av at ånder og usynlige helgener lever i trærne, har stor betydning for informantenes syn på hvorfor de holder kirkeskogen hellig. Religionsviteren Jonathan Smiths begrep *focusing lens* belyser dette: «et hellig sted er et sted der ting fremstår mer klart, der mennesker og guder forstås som åpenbare for hverandre» (Endsjø & Røislien, 2001, s. 15). Uttalelsene til informantene viser at de tenker at mennesker og guder er «åpenbare for hverandre» og er en del av samme virkelighet i kirkeskogen. Helgener, ånder og mennesker har en felles agenda i skogene. Informantene har en forståelse av at bønn fra et fellesskap av levende og åndelige helgener, gir velsignelser fra Gud. Dette er en del av pakten mellom Gud og mennesker. Forståelsen av den åndelige verden i kirkeskogen får betydning for hvordan de praktiserer regler og bruker kirkeskogen.

Dahl sier at hellige steder har et «overskudd av mening, et overskudd som transcenderer tingen» (Dahl, 2003, s. 25). Det kan være en god beskrivelse av helligheten ved kirkeskogen. Det er *ikke* et skarpt skille mellom det hellige og det profane, som to ulike virkeligheter. For informantene virker det som disse to verdenene henger sammen og er ett. Det er et overskudd av mening i kirkeskogen, på den måten at begrepet kirkeskog inkluderer en stor åndelig virkelighet også. Kirkeskogen som et hellig sted, er som Dahls uttrykk: «det fremmede i det fortrolige» (Dahl, 2003, s. 27). For informantene er det ikke fremmed, men heller mystisk. Det mystiske her i betydningen det åndelige og en gudsvirkelighet. Det mystiske og det hverdagslige er integrerte.

4.1.4. Mirakler og stedsmytologi

Det mystiske kommer også fram i forståelsen av mirakler og velsignelser kirkeskogen gir. Kirkeskogen er knyttet opp til myter om beskyttelse; legender om historiske hendelser for eksempel knyttet til forfølgelse av kristne og hvordan skogen beskyttet kirken mot angrep. Kirkeskogen i dette området dekker hele kirken og klostrene. De kirkelige bygningene ligger inne i skogen, beskyttet mot innsyn, skogen gjør kirkebygningene usynlige. Biniam forteller om mirakler som har skjedd i dette kirkeskogområdet. Han forklarer at fiender ville angripe kirken fra luften, men når de fløy over kirkeskogen så var det ikke mulig å bombe området. «The tabot protected them for their sight so they couldn't see it, and they couldn't bomb it. It is the work of Christ».

Flere informanter, både Biniam og Mariam, forteller om Grand Mohammed, en muslimsk hærfører som startet en religiøs krigføring, jihad, mot de kristne i Etiopia. Han ødela kirker, klostre og forfulgte kristne på 1530-1540 tallet (Binns, 2018, s. 122; Tikkanen, 2022). Legenden lokalt sier at kirken og klosteret med 36000 troende tilstede, ble skjult og var usynlig under angrepet. Kirkeskogen beskyttet dem, slik at både bygninger og mennesker ble reddet.

Det er også mirakler knyttet til hellig vann og helbredelse av syke i kirkeskogen. Biniam forteller at folk kommer langveisfra til dette kirkeskogområdet for å gi løfter til kirken. «They came here and get healed, get their prayers answered». Han var selv en av dem som var syk. Da han drakk hellig vann fra kirkeskogen, ble han frisk. Hvert år utfører Biniam en seremoni i kirken. Det er et løfte han ga til Gud da han ble helbredet. Det viser til en forståelse om at du kan gjøre noe tilbake til Gud når bønner blir hørt.

Disse type legender og konkrete mirakler som oppstår i tilknytning til kirkeskogen kan koples til stedsmytologi. Aavitsland kaller det «akkumulert hellighet» og dette var vanlig i klosterbevegelser i tidlig kristenhistorie. «Stedet og landskapet ble meningssskapende og helliggjort ved at stadig flere mirakler og minneverdige handlinger ble knyttet til det.» (Olsen, 2018, s. 66). Hver enkelt ortodokse kirke er tilegnet en helgen under innvielse, de har spesielle dager som feires hver måned til minne om denne spesielle helgenen (Wondmagegnehu & Motovu, 1970, s. 48, 58). Gjennom disse lokale helgenfortellingene skapes en forventning om at det hellige stedet leverer når det gjelder mirakler. Stedsmytologien gir helligstedet betydning og kraft. Miraklene, som er spesielt knyttet til kirkeskogen i dette området, kan sammenlignes med Eliades syn på hierofanier, der den profane verden kan overskrides. De hellige stedene har en spesiell form for kraft og energi. Det er ladet av mening og hellig nærvær (Olsen, 2018, s. 62). Det hellige nærværet understrekes av teologen David da han sier «divine intervention makes things to be holy». Beskyttelsen fra kirken og kirkeskogen, gjelder også nå i våre dager sier Biniam.

People come here to protect themselves, to be safe from diseases, from even, even he said, we don't have health institutions around but there is no one who said I'm sick, this is no colera, there is no covid, we are okey.

Befolkningen i Etiopia lever i våre dager med bekymringer over politisk uro og krig. De har et helsevesen som mangler medisinsk utstyr. Alvorlige sykdommer tar liv. Befolkningen har en forståelse av at i kirkeskogen kan mirakler skje. Dette gir helt spesielle goder som påvirker folk og landsbyen konkret i hverdagen.

4.1.5. Identitet, og tilhørighet til kirkeskogen

Menneskene i landsbyen føler seg privilegerte som bor ved denne hellige skogen. De forteller om en spesiell tilhørighet og tilknytning til kirken og kirkeskogen. Informantene uttrykker at deres eksistens er avhengig av bønnene til nonner og munk. «This area is our identity, we like it, we get peace of mind from it, we pray in it» (Gideon). «They feel privileged because the existence of the church, the forest, the tabot, nuns, monks and priests around» (Mariam). De føler seg utvalgt både fordi de bor tett på kirkeskogen, og i forståelsen av pakten de har med Gud. Dette gir sterk tilhørighet og identitet. Som Gideon sier det «Church forests are our existence». I denne sammenhengen tenker han ikke på frisk luft og fotosyntesen. Han fortsetter «Our existence depends on the prayers of these nuns and monks, inside the church forests»

(Gideon). Identiteten er mer rettet mot en tilhørighet til den ortodokse kristendom og en åndelig verden som kan gi dem velsignelser i hverdagen.

Abel sier at landsbyboerne er beskyttet på en spesiell måte også mot krig og blodsutgytelse. «Our forefathers were living up to Gods commandments and we are now getting their blessings». Han henviser til at velsignelser opparbeidet av tidligere generasjoner gir resultatet av nå. Biniam understreker det spesielle ved denne kirkeskogen; ellers i samfunnet er det masse konflikter, til og med drap, men i dette området rundt kirken er alt fredelig. Han uttrykker at tørke og sykdommer skjer mange steder, men i denne landsbyen er de beskyttet. Dette henviser til kirkeskogens betydning som et hellig sted. Dette er et viktig perspektiv for mennesker som lever i hverdager med mye hardt manuelt arbeid for å klare seg. De strever for å skaffe mat til familien og penger til livets opphold. Å oppleve å være utvalgt gir tilhørighet og en følelse av å bli verdsatt. Religionsviter Jonathan Smith mener at hellighet er relativt og avhengig av øyet som betrakter stedet (Endsjø & Røislien, 2001, s. 14). Smith trekker fram betydning av sted for dannelse av identitet. Flere informanter uttrykker at landsbyfolket her har en avtale med Gud fordi de bor tett på kirkeskogen. «We have got the covenant with God, and I am very sure God will not let us down» (Abel). Tidligere generasjoners oppfyllelse av Guds bud gir gode ringvirkninger for folk i denne landsbyen nå. Både å tilhøre en sammenhengende rekke av troende og å ha en opplevelse av en pakt med Gud, gir sterk tilhørighet og skaper identitet.

4. 2. Tema 2: Det grønne skaperverket

Temaet det grønne skaperverket, tar for seg landsbyboernes beskrivelse av kirkeskogen som natur, og hva trærne betyr for dem. Dette trekkes fram for å svare på problemstillingen og finne ut hvordan informantene forstår seg selv inn i naturen og hvordan de opplever sin rolle med å ta vare på trærne i kirkeskogen. Jeg går inn på funn knyttet til informantenes relasjon til naturen og diskutere dette opp mot forvalterrollen og økoteologi.

4.2.1. Beskrivelse av kirkeskogen; økoteologi og spiritualitet

Landsbyboerne beskriver kirkeskogen som et fredfylt sted, og atmosfæren er helt spesiell. For Elias er kirkeskogen liv. Han mener at vi får ren luft fra kirkeskogen. Skogen og trærne gir oss god helse, og god helse betyr alt. Elias er opptatt av at det er medisinsplanter i kirkeskogen, og at plantene kan helbrede mennesker. Men at kirkeskogen også gir fred for tankene. Gideon understreker det samme: «We go inside and sit down and get some peace of mind». Folk

kommer langveisfra, helt fra Addis, for å puste inn frisk luft her i skogene. Så hvis folk er stresset, sier nonnen Miriam, kan de de gå inn i skogen og oppleve en indre fred. Landsbyboere, nonner og munkes mediterer i skogene, men mennesker drar dit også bare for å hvile fra en stressende hverdag. Som Abel uttrykker det: «this world is becoming more and more chaotic and destructive. The church forest is a kind of hiding place».

Trærne er gamle. De har vokst seg store og det er mye urskog (Abel). Kirkeskogene består av originale trær, det er ulike endemiske treslag som vokser godt i Etiopia. Tsehay forklarer forskjellen mellom kirkeskogen og andre skoger slik:

Inside the Church forests the trees are too old and they are kind of indigenous. But in the other areas the trees are homogeneous, and planted, and they are not old and not too big. The difference is kind of visible.

Utenfor kirkeskogen blir trærne hugget ned, så de originale tresortene forsvinner. I kirkeskogen er urtrærne fortsatt beskyttet (Abel). Kirkeskogene er viktig i økologisk sammenheng, som en genbank for urtrær i Etiopia. En rapport om kirkeskogmetode bekrefter at viktigheten av å beskytte kirkeskogene ligger i skogenes naturressurser og kulturelle arv. «The natural heritage depends on the last remaining natural forests in Ethiopia, which we should not replace with exotics” (Norwegian Church Aid & EOC-DICAC, 2020, s. 8). Wassie Eshetes forskningsrapport fra 2020 om Den etiopisk ortodokse kirkes kirkeskogprosjekter, bekrefter at

Church forests might be relics or blueprints of ancient and largely lost forest ecosystems, that they are hotspots of biodiversity for indigenous species, and therefore they might serve as priority areas for in- situ conservation and meanwhile maintain as prestigious religious sites (Eshete, 2020, s. 20).

Det er en tilgang på biologiske mangfold som er helt unikt i kirkeskogene. Dette har også informantene bevissthet om. Trærne bruker lang tid på å vokse og bli store. Urtrær har en egen betydning for informantene. Gideon nevner spesielt tre typer originale tresorter som betyr mye for han og som gir spesiell mening. Det er lokal afrikanske trær (oliven tre, podocarpus) fordi det kan brukes blant annet til møbler og til å lage paktens ark til kirker. I tillegg nevner han accasia sligna fordi det klimamessig er en gunstig tresort; den vokser raskt, tar vare på jorda så den ikke eroderer. «They are very respected and very valuable for us, for everyone in the community as well as for my family” sier Gideon. Viktigheten av originale tresorter har blitt forsterket de siste tjue årene. Etter at Etiopia begynte å importere og dyrke eukalyptus trær for

over hundre år siden, så har naturgrunnet i skogene forandret seg. Eukalyptus trær, er hurtigvoksende trær, som brukes til brensel og byggematerialer. Men disse importerte trærne krever mye vann, røttene søker dypt og det tar bort vekstgrunnet for andre trær (Liang, 2016, s. 1).

Landsbyboerne utviser en større respekt for kirkeskogen enn for myndighetenes skoger. Informantene tar vare på kirkeskogen; både utfra religiøse og naturvitenskapelige begrunnelser. «We get fresh air, from the forests. They are health, if we have health, we have everything» (Elias). Elias legger her vekt på at ren luft og god helse kommer hele samfunnet og landsbyen til gode i dette området. Samtidig understreker han at skogen har en annen betydning for han. «In other areas forests are just meant to fight climate change but this one has a different meaning for me». Det viser en bevissthet rundt kirkeskogens doble betydning. Som den keltiske teologen Augustin uttrykte i synet på skaperverket; begrepet Deus semper major; Gud er større enn det skapte. Det finnes to lags virkelighet; alt det skapte, vakre, fysiske og under det, mysteriet som gir det skapte mening (Heiene, 2013, s. 41). Dette keltiske synet på skaperverket kan gjenkjennes hos informantenes måte å forklare skaperverket på. Det finnes en høyere mening i naturen i kirkeskogen. Derfor skal heller ikke trær felles i skogene. Alem, en av kvinnene, uttrykker at de ikke feller trærne, fordi kirkeskogene også har en åndelig betydning « It has a spiritual significance. The villagers go and pray inside the forest besides the ecological significance, to keeping the air cooler, while the other areas are warm». Hun viser at de forholder seg til kirkeskogen som et åndelig, religiøst sted og samtidig er kirkeskogen i Etiopia, en ressurs for å ta vare på miljø og klima. Kirkeskogen er viktig for lokalbefolkningens helse både fysisk og åndelig.

Informantenes syn på skaperverket kan knyttes til økoteologi, da de viser til at Gud har skapt naturen. Men kan landsbybefolkningens natursyn finne plass innunder økospiritualiteten? Økospiritualitet, slik Olsen definerer det, kjennetegnes ved at følelsene og innlevelse med naturen fører til handling. Estetikk og det å forstå skaperverket fra innsiden er viktige elementer. Det ligger en avvisning i en livsstil basert på overforbruk og utnytting (Sæther, 2020, s. 177). Olsen legger vekt på at økospiritualitet ser naturen på en ny måte, med et indre blikk, som gir en dypere natursensitivitet. Økospiritualitet legger sterkere vekt på følelser og Olsen formulerer det som om naturen kan erfares som besjelet (Sæther, 2020, s. 177). Det kan vi finne igjen i informantenes beskrivelse av forholdet de har til trærne og hvordan de vektlegger atmosfæren

i kirkeskogen. Mariam forklarer at « the church forests by themselves they create peace inside you, from outside and to your inner being ». David, den ortodokse teologen, sier at kirkeskogene gir beskyttelse og ly for alle skapninger. David utdyper synet på skaperverket i den ortodokse kirken og fremhever klosterlivets tradisjoner. Dette kan minne om Olsens persepsjonsperspektiv og natursensitivitet. Munker har leveregler som knytter dem spesielt til naturen og David understreker at munkene skal meditere over egen forståelse av Guds skaperverk. Munkene skal finne sin plass i naturen, og meditere over hvem de selv er i dette vakre skaperverket. Når munken virkelig forstår sin plass i skaperverket da blir han en perfekt munk (David). Munkene lever nøkternt og de utnytter ikke naturen i kirkeskogen.

David fremhever også viktigheten av å undre seg for å forstå sammenhengen mellom naturen og Guds tilstedeværelse. David kaller det «ancrow» og han forklarer det som en dyp undring. “Ancrow in the church, which is a deep, deep meditation towards the nature. And through that nature you see the presence of God”. David snakker om en oppmerksomhet og undring, slik vi finner det i gresk filosofi; om å klassifisere, og undre seg om det finnes noe bak det du ser (David). David uttrykker at undringen handler om tid og sted; «put yourself in that time and space. And to perceive a different attitude». Dette handler om persepsjon, om å se noe større i naturen, gi den en dypere mening. Dermed kan undringen David snakker om, sammenlignes med de keltiske teologenes gudsforståelse og naturforståelse. De keltiske teologene som refereres til her levde på 300-500 tallet. Det var samtidig som ortodoks kristendom fikk rotfeste i Etiopia. Gregor av Nazians var opptatt av inhabitasjon, Guds tilstedeværelse i verden. Guds ånd bor i verden, men Gud *er* ikke verden (Heiene, 2013, s. 41). Det samme formidles i informantenes syn på trærne og skaperverket. De sa at de ser på trærne som levende skapninger, men trærne er ikke guddommelige. Ånder kan bo i trærne, men menneskene tilber ikke trærne bekreftet informantene. Olsens økospiritualitet og keltiske teologers natursyn har flere fellestrekk med etiopisk ortodoks teologisk syn på skaperverket. Fokuset på at Gud har skapt naturen og at Gud gir mening til naturen. De understreker også at mennesker er en del av naturen. Jeg aner en større tilhørighet mellom natur og mennesker i det kristne ortodokse natursynet, enn i den vestlige tradisjonen hvor det kan være en dualisme mellom natur og mennesket.

4.2.2. Hersker over naturen eller forvaltere av naturen?

Etter opplysningstiden ble det en objektivisering av naturen. Dette førte blant annet til et mekanisk natursyn som kunne legitimere utbytting av jorda og en forståelse av mennesket som herre over naturen (Heiene, 2013, s. 44). Den kristne ortodokse teologien er opptatt av å være «opprinnelig». De er del av en kirke som har lange tradisjoner. David, teologen, henviser til at munkene vil gjøre ting på tradisjonelt vis. At de har et ideal om å ikke forurense eller ødelegge naturen, men leve mest mulig i overenstemmelse med naturen. « you should take yourself as a part of natural identity. The way you live, the way you dress, it has to be, it should be very natural without polluting, without disturbing the nature” (David).

Hvordan ser informantene på sin rolle i skaperverket, er de herskere eller forvaltere av naturen? Informantene understreker at de ønsker å bidra og ta vare på kirkeskogen. Alem sier:” I consider myself to be responsible, to keep it, to protect it and to care for it”. Det samme gjør Tsehay, hun ser kirkeskogen som en kilde i livet sitt, som gir frisk og ren luft. Kirkeskogen må tas vare på og beskyttes på en god måte. Hennes ambisjon er at skogen ikke bare skal beskyttes, men også ekspandere og hun bidrar til dette. «I am working for the expansion of this forest. I’m doing two things. I do planting every year. And I also work on raising seedlings” (Tsehay).

Hvordan beskriver informantene hvem som tar vare på kirkeskogen og hvilke begrunnelser gis? Abel henviser til at for det første er det Gud som tar vare på kirkeskogen. Folk beskytter også skogen begrunnet i hellig sted. Informantene lærer fra prestene og kirkens ansatte gjennom prekener og i deres praksis, at kirkeskogen skal beskyttes og respekteres. Elias beskriver det som et tredelt ansvar:

Primarily, it is the community who takes care of this forest. Then secondly the church fathers, nuns, monks are there to protect and to keep it. Then it is also the legal wing, the government that takes care of it.

Her bidrar ulike samfunnsaktører og hele landsbyen i bevaring av skogene. Det er et felles anliggende. Å ta vare på kirkeskogen beskrives som en oppgave for Gud og mennesker sammen. « The protected forest is protected by God and the people. We are cooperating with God. So the meaning for us is our identity, it is *us*” (Gideon). Informantene opplever en gjensidig avhengighet mellom mennesker og naturen. Biniam uttrykker «we are keeping and protecting the forests, because the forests keep us”. Vi kan se for oss en triangulær forståelse

av sammenheng; Gud er livgivende og utgangspunktet, mens mennesker og natur er gjensidig avhengige av hverandre. Derfor tar de vare på naturen, menneskene har et oppdrag og de er en del av skaperverket.

Teologen David, er opptatt av at Adam i Det gamle testamentet ble gitt en spesiell oppgave i å beskytte naturen og ta vare på naturen. David snakker om at den ortodokse kirke praktiserer en kosmisk liturgi som omhandler beskyttelse av naturen. «Worship is there, with its own elements. But at the same time, taking care of nature is part of the worship, taking care of the society is part of the worship». Dette kan vise til sammenhengen mellom mennesket, naturen og Gud. Mennesket er fysisk knyttet til jorden mener David.

We are associated physically with the nature, with the existing surroundings, we cannot depart from that». « We came out of the nature and we will go back to the nature. That is where we belong physically. And spiritually, we belong to him, with the nature of our soul. So this is how we relate it more or less (David).

Innen økoteologi snakkes det om jordmennesket Adam:

Mennesket er et "jordmenneske" (hebraisk "adam" av "adama"; jord), i nær slektskap med plantene og dyrene som ble omtalt som søster og bror av Frans av Assisi. Vi er tenkt å være en integrert del av en fantastisk helhet (Schorre, 2011, s. 8)

Ved å fokusere på mennesket som jordmenneske, skapt av samme materie som naturen, så blir vi en del av naturen med et ansvar for alt levende.

Når mennesket er en integrert del av den økologiske veven, slik den østlige kirke hevder, kan ikke forvalteren havne i en herskerrolle i forhold til den samme veven. For her forankres forvalteren til den økologiske veven som skal forvaltes. Og mennesket holdes derved fast i et ufravikelig ansvar for alt det levende (Schorre, 2011, s. 8).

Dette synet som Schorre formidler om menneskets tilknytning til skaperverket, er også forankret i landsbyen, og hos teologen i den ortodokse kirke. I deres forståelse av kirkeskogen, er menneskene forvaltere og ikke herskere over naturen. Natur og mennesker er begge elementer i Guds skaperverk. Landsbykvinnen Tsehay gir et eksempel på dette forvaltersynet for naturen. Tsehay er opptatt av at de små plantene i skogen trenger spesiell omsorg for å klare seg. Hennes naturfølelse viser til moderlig omsorg for naturen, som kan sammenlignes med foreldres omsorg for barna sine.

As a female, and as a woman, it is very important to go inside the forest, identify very small seedlings and care for them, like watering them, if need be, or do some kind of... touching the soil. As a woman it is important to care for the seedlings, and water them and so on. That will do a lot of contribution for the forest (Tsehay).

Det kan virke som økospiritualitet aktiveres gjennom tilknytning til de små plantene. Det kan sammenlignes med Olsens natursensitivitet. Å kjenne at man har et spesielt ansvar for stiklinger i kirkeskogen fører til handling. Dette bygger opp under Næss' stedsfølelse og Kristiansens topofili. Mennesket knytter seg til stiklingene, trærne og skogbunnen på dette konkrete stedet. Etikkk kommer som svar på et følelsesmessig engasjement. Tsehay er en miljøarbeider og ser arbeidet sitt i et større perspektiv.

Elias sier at kirken underviser om skaperverket og viktigheten av å bevare naturen. Prestene knytter forvalteransvaret av kirkeskogen tett opp til at mennesket som Adama, jordmenneske, skal beskytte Guds skaperverk og de hellige skogene. «They teach us from the Bible, the priest and Church Fathers tell us that we need to respect Gods creation and that God has ordered us to respect his creation». Bibelvers om skapelsen brukes som begrunnelser for å holde skogen hellig. Det er en forståelse av at Guds skaperverk er godt, og at naturen var menneskenes tilholdssted fra starten av.

4.2.3. Gammeltestamentlige «bilder» knyttet til kirkeskogen

Innenfor Den etiopiske ortodokse kirke er bibelfortellinger og religiøse ritualer av stor betydning. Gjennom ikoner og helgenfortellinger holdes troslivet levende og bibelhistorien formidles i hverdagen. Det gamle testamentet brukes aktivt i teologien, fordi de ortodokse har en sterk jødisk tilknytning. (Heliso, 2021, s. 18). I Olsens artikkel om hellige steder, kommenterer han at i de tidlige århundrene etter Kristus, gikk fokuset for tilbedelse fra rom til tid, det vil si fra å tilbe på et fast helligsted til å knytte tilbedelse til ritualer gjennom kirkeåret. Kopiering og gjentakelse av de bibelske begivenhetene, gjorde at ritualene kunne være uavhengig av sted. Da fikk vi fremveksten av det liturgiske kirkeåret, som en felles, syklisk og stedsuavhengig struktur for ritualer og liturgi i hele kristenheten (Olsen, 2018, s. 65). I den ortodokse kirken er helgendyrkelse, høytider og kirkelige ritualer viktige tradisjoner som gjør kirken aktiv i hverdagen og folk lever sin religion gjennom syklisk kalender; faste og fester (Boylston, 2018, s. 37). De ortodokse kristne har tilhørighet til de gammeltestamentlige historiene i Bibelen, fordi det trekkes paralleller fra GT historiene til deres religiøse

hverdagsritualer. Hvilke fortellinger fra Det gamle testamentet og «religiøse bilder» er trukket fram hos informantene når det gjelder kirkeskogen?

Paraplyene

Alle generasjoner fra barn til voksen beskytter og tar vare på kirkeskogen konstaterer Biniam. Han mener det er mange skoger generelt i Etiopia som er ødelagt fordi familiene trenger brensel til matlaging, eller dyrene må finne beite. Men med kirkeskogen er det annerledes sier Biniam. “We consider the trees, we consider the forest is an umbrella to the church. So we can not destroy the umbrella for our church” (Biniam). Hva symboliserer paraplyene i den kristne ortodokse kirke? Vakre paraplyer brukes i alle kirkelige seremonier på høytidsdager i Den etiopisk ortodokse kirke. Fargerike paraplyer i gull og flotte tekstiler. Kvinner bruker paraplyer i hverdaglivet for å beskytte seg mot den sterke sola. Det er lett å trekke en parallell mellom kirkens bruk av paraplyer og skogene rundt kirkene. Biniam sier at kirkeskogen beskytter kirken og holder den kjølig i varmt vær, slik som paraplyer beskytter menneskene mot solens varme stråler. Han sier at kirkeskogen gjør at kirken ikke er utsatt for sollys. I tillegg skjuler kirkeskogen kirken og kirkeskogen beskytter kirken mot skade (Biniam). David forklarer at det er mange symbolske assosiasjoner, i den ortodokse tradisjonen. Paraplyene i ortodoks praksis har en slik overført betydning:

Not with the protectional aspect actually, but with the honouring aspect, with glorification aspect. The umbrella in the church as a meaning only: the hovering of the holy spirit, over the service of the Church (David).

Han sammenligner paraplyene med Guds tilstedeværelse da israelittenes reise gjennom Sinai ørkenen i Det gamle testamentet. Folket ble beskyttet av Gud gjennom en sky som representerte Guds ånd som alltid fulgte dem. Her setter den ortodokse tradisjonen paraplyene inn i en gammeltestamentlig kontekst, som gir legitimitet til kirkeskogen og skaper tilhørighet til bibelhistorien.

Kirkeskogen er som klær for kroppen

En annen kjent algoritme for kirkeskogen er at skogen fungerer for kirken, som klær som beskytter en naken kropp. « A church without trees is like a man without clothes” (Kiyaro, 2019, s. 57). Dette bildet eller sammenligningen, refereres av flere informanter og av forskere.

«This forest is placed here by God and by the cross. It has a covenant... and a spiritual significance. We believe this is a kind of clothes, that gives shelter» (Abel) Dette er forklaringsmodeller som er lette å forstå, og som har overføringsverdi til praktisk hverdagsliv.

Edens hage og Noas ark.

Informantene sammenligner kirkeskogen med Edens hage og Noas ark. Edens hage gir assosiasjoner til skapelsen i Det gamle testamentets første bok og til paradisiske tilstander. Det grønne skaperverket er godt i Guds øyne. Tschay beskriver kirkeskogen “ this area is green and with clean and fresh air. It is an example of the Garden of Eden. They tell us to care for it”. Alem beskriver « the church fathers tell us that this forest has been coming from generations to generations, so this is like a heritage, this is like a symbol of the Garden of Eden, so don't touch it”. De beskriver Edens hage som noe godt for menneskene, noe de må ta vare på. Skaperverket gir mennesker grønne omgivelser, frisk luft, frukt og grønnsaker.

Noas ark kan henvises til Gud som beskytter menneskeheten mot katastrofe, den gangen flom, i våre dager mer mot andre former for miljøkrise og klimautfordringer. To og to av dyr og planter ble bevart i Noas ark. Ved å henvises til Noas ark blir kirkeskogen sammenlignet med et sted hvor Gud griper inn og beskytter sitt skaperverk mot katastrofe. Maryam sier at naturen adlyder Gud. «About the Arc of Noah things. If God orders everyone they obey. Even the trees can walk and they can stand”. Det er i den muntlige ortodokse teologien eller tradisjonen, at Noas ark er et bilde som brukes på kirkeskogen, kanskje fordi kirkeskogen ivaretar et biologisk mangfold og er et gjemmested for alle slags dyr (David). Ved å sammenligne kirkeskogen med Noas ark, kommer beskyttelse av liv i fokus, mot ødeleggelse. Alle arter var med i arken (Salih et al., 2020, s. 15). I en tid hvor det er avskoging i Etiopia, har kirken en genbank i kirkeskogene, som er helt unik. Etiopiske kirkeskoger kan «redde» Etiopia fra klimakrise, og ødeleggelse.

Den gammeltestamentlige tilknytningen, via disse billedlige assosiasjonene og bibeltekstene, gir kirkeskogen legitimitet. De gjør kirkeskogene viktige i religiøs sammenheng. Samtidig som disse bildene er lette å forstå og huske, blir de forklaringsmodeller som viser hvilken betydning kirkeskogene har.

Ved å benytte den amerikanske geografen Soja sine tre perspektiv på landskap kan vi forstå at tilknytningen til de gammeltestamentlige «bildene» gir kirkeskogen som sted, en utvidet

mening. Ut fra Sojas første perspektiv er kirkeskogen et fysisk sted, et landskap. Symbolene, representasjonene og sammenligningene med historier i GT gir en ekstra kvalitet til dette rommet: kirkeskogen som Guds skaperverk. Det siste perspektivet til Soja er at den forståelsen stedet og rommet skaper sammen, det har innvirkning på menneskenes tanker, følelser og handlinger på stedet (Dewilde et al., 2020, s. 104). Beskrivelsene informantene gir av den spesielle atmosfæren i skogen, følelsen av indre fred når de er i kirkeskogen og det forvalteransvaret informantene kjenner på, bekrefter Sojas teori at sted og rom virker sammen. Kirkeskogen er mer enn et landskap. Sammenhengen mellom sted og rom, mellom det fysiske og det symbolske, gir kirkeskogen en kvalitet som fører til gode følelser for skogen. Informantenes tanker føres «utover» naturen og det oppstår et ønske om å ta vare på trærne, som gir motivasjon til handling. De ser kirkeskogen som *deus semper major*; Gud er alltid større (Heiene, 2013, s. 41). Menneskene ser Skaperens fingeravtrykk og landskapet peker i retning av Gud.

4.2.4. Ortodoks teologi og praksis, syn på trær

«All the teachings and thoughts of Orthodox theology, unlike the western theology, are not scholastic rather they are contemplative” (Eshete, 2020, s. 21). Wassie Eshete understreker at i ortodoks teologi så lærer man om trærne, ikke ved å dissekere dem i laboratorier og forske på trærne, men ved å dyrke trærne. « They learn about a tree not by uprooting, bisecting and experimenting on it in Lab, but by growing it. You are thought to believe on it and then to live in it” (Eshete, 2020, s. 21).

David, teologen, viser til at trærne også har betydning i teologien fordi Jesu kors var laget av tre. I tillegg viser han til at trær fra gammelt av innen ortodoks tradisjon ble plantet på gravplassene. Trær er knyttet til menneskenes liv, vi skal ta vare på trærne, ikke skade dem, men la naturen holdes levende (David). Han fortsetter at i gamle dager før vi hadde gravstener, brukte vi å plante et tre på gravstedet. «at the root of every tree there is a body of Christians... So to cut that tree is to destroy that memory of that dead body under the tree” (David). En interessant tradisjon, som var lik for alle som ble gravlagt. Trærne fikk næring fra den døde kroppen. Det gir assosiasjoner til jordmennesket Adama, fra jord er du kommet og til jord skal du bli. Samtidig vokser det noe nytt levende fram av døde kropp, det gir et økologisk perspektiv på menneske og trær. Det støtter det ortodokse natursynet om at mennesket er en del av naturen.

Mange assosierer hverdagsliv med teologi sier David, og de tolker en bibelhistorie inn i eget liv. Han kaller det «exotic tradition, from theology. You teach a person some kind of thing, and they interpret it in their own way, in their life». David knytter historier til lokale tradisjoner. Fordi man tenker at trær i kirkeskogen er hellige, så dukker det opp historier som blir levende i folks sosiale praksis om at trær beskytter mennesker. Et eksempel på en slik historie er: Når folk i landsbyen er uenige, sloss og vil skade hverandre, kan en person løpe inn i kirkeskogen og holde rundt et tre. Holder du rundt et tre i kirkeskogen så gir treet beskyttelse, og ingen kan skade personen. Flere av informantene bekreftet denne historien. Dette kan minne om barneleker, hvor du innenfor visse felt er «fri», da kan ingen ta deg. Samtidig kan denne historien gi assosiasjoner til kirkeasyl. Hvis flyktninger trenger beskyttelse i et land, også etter at de har fått avslag på søknad om asyl, kan de oppsøke en kirke og da respekterer gjerne politiet at dette er hellig grunn hvor de er beskyttet. Dette gjenspeiler respekten for det hellige. David, teologen, bekrefter at historien om trets beskyttelseskraft tilhører lokale, eksotiske tradisjoner og at det kan være en fortolking av teologi inn i folks sosiale liv. « It is believers' spiritual attitude towards those things. Because it is considering the tree as a holy shelter» (David).

4.3. Tema 3: Praksis i kirkeskogene

I dette kapittelet ser jeg på utfordringer og regler knyttet til bruk av kirkeskogen.

4.3.1. Bruksområde og regler i kirkeskogen

Informantene forklarer om ulike aktiviteter som foregår i kirkeskogen. Alle forteller at i kirkeskogen foregår det meditering, bønn og rekreasjon. Det finnes gravplasser der, og noen oppsøker hellig vann og får helbredelse. Det er månedlige fester knyttet til helgener, kirkeåret og til begravelseritualer. Dette styrer landsbyens sosiale og religiøse liv. I skyggen av trærne kan ungdomsgrupper ha korøvelser, og søndagskolen kan ha undervisning. Nonner og munk ber aktivt i skogene. De kan også hente ut honning til klostresamfunnet, og finne planter og urter som benyttes til medisinsk bruk for folk i landsbyen. Noen av trærne som dør naturlig i skogen, blir benyttet til brensel i klostrene eller til røkelse i seremonier i kirkene.

Biniam forklarer at frukten i kirkeskogen benyttes som fôr til ville dyr. Det er forskjell på ville dyr i skogene og husdyr som tilhører innbyggerne i landsbyen. «We don't let our domestic animals go into the forest for different reasons. One out of respect, secondly the animals can die of some of the leaves in the forests... We know the boundaries very well» (Beniam) .

4.3.2. Muntlige tradisjoner

I Etiopia står den muntlige kulturen veldig sterkt. Reglene som praktiseres lokalt overføres fra generasjon til generasjon gjennom levd liv, det samme gjelder grensene for kirkeskogen. Dette understrekes av flere av informantene. De kjenner til reglene overlevert gjennom generasjoner, men de kjenner ikke til nedskrevne tekster, lovverk og regler for oppførsel i kirkeskogen. Noen av informantene er tydelige på at det ikke finnes nedskrevne dokumenter (Mariam, Alem, Gideon), mens andre sier at de ikke vet (Biniam). Denne muntlige tradisjonsoverføringen innen kirken, kan skyldes at kirkespråket i liturgien er geez (Mejdell, 2022). Geez læres utenat gjennom liturgi i kirkene og i presteutdanningen. I tillegg er en stor andel etiopiere fortsatt analfabeter ("Ethiopia-Country Summary", 2022). Alle bekrefter at de vet hva slags oppførsel som forventes i kirkeskogen. Dette er en arv de bærer med seg gjennom praksis og muntlige forklaringer. Forståelsen av reglene formes gjennom deltagelse i ritualene.

4.3.4. Respekt for reglene og hvor henter kvinnene ved til matlaging?

Alle informantene har et aktivt forhold til kirkeskogen fordi de er brukere av kirkeskogen i nærmiljøet. Kvinner i landsbyen har ansvar for å skaffe ved til matlaging. Energiforbruket i landsbyer i Etiopia er basert på tre og trekull, mer enn 80 % av energien kommer fra trevirke (Norwegian Church Aid, 2022a, s. 8). Hvilke begrunnelser gir informantene for at de ikke feller trær i kirkeskogen? Mariam sier at «no one touch it, no one cut the trees». Begrunnelsene har med kirkeskogen som et hellig sted å gjøre. Biniam bekrefter at «we don't cut a single tree from the church forest to use it for firewood». Hvor skaffer de da ved til daglige gjøremål? Mariam forklarer at landsbyen har avsatt spesielle områder hvor de dyrker hurtigvoksende trær, som eukalyptus trær. Der henter kvinnene ved til matlaging. De henter aldri ved fra kirkeskogen (Mariam). Alem bekrefter det samme: «we would never touch the wood in the church forests. The church forest has no guard, but we don't touch it. The state forests have many guards. We go there». I tillegg til områder med plantet eukalyptus, er det egne statseide skoger, der kvinnene kan hente ved, kvister og tørre blader. Der er det skogvoktere. Kirkeskogene har ingen vakter, men grensene respekteres av befolkningen. Dette markerer forskjellen i praksis mellom statseide skoger og kirkeskogen. Når kvinnene skal finne ved til familiens forbruk, oppsøker de myndighetenes skoger, selv om de må gå lenger distanse for å finne brensel. Ved denne praksisen viser folk i landsbyen respekt for muntlige regler og tradisjoner i den ortodokse kirke.

4.3.5. Konsekvenser ved regelbrudd

Hvis noen bryter reglene som gjelder i kirkeskogen, hva skjer da? I utgangspunktet er det utenkelig for informantene å bryte reglene knyttet til kirkeskogen, ut fra respekt for det hellige. Lovbrudd vil få konsekvenser.

It is very strange for us, to go and cut tree from the church forest. We cannot do it. By nature, we don't even try that one. The church fathers tell us; this is a dwelling place, it is a place for prayer and worship, so they tell us not to cut it... This is like a heritage, this is like a symbol of the Garden of Eden" (Alem)

Alems begrunnelser viser til kirkeskogen som hellig sted. Hvis noen bryter disse reglene, så synder de mot Gud og mot kirken, og mot hele samfunnet av munk og nonner som ber for landsbyen. Denne bønnepraksisen har en verdi for hele befolkningen. Gideon ser på felling av trær som lovbrudd:

No one dears to do it (cut the trees), the community will call the police and he would be accountable for his actions. We are all the keepers of this holy site. We know the wood. If the wood is cut from the church forest, or from another area. I know the wood by my eyes (Gideon).

Fordi landsbyfolket bruker kirkeskogen aktivt, kjenner de trærne og området godt. De tar vare på hvert enkelt tre og planter nye ved behov « When we go inside, we go and monitor each and every tree. And if we see something bad we report it to the church.» (Abel). Dette viser at informantene har en forståelse av at kirkeskogen tilhører kirken og klostrene. Maryam beskriver eieforholdet slik: «The community is also there to stand for the monastery and for the forests. They keep them, it belongs to the church, it belongs to the monastery».

4.3.6. Grenser og trusler for kirkeskogen

Forståelsen av kirkeskogen og reglene for forventet oppførsel, gis gjennom kultur, tradisjoner og ritualer som praktiseres i hverdagen. Grensene til kirkeskogen kan illustrere dette; hvor starter og slutter skogen? Det er et viktig spørsmål når trærne ikke skal felles, og dyrene skal beite utenfor skogsområdene. Er det nødvendig med gjerder for å beskytte kirkeskogen mot inngrep? Det er en diskusjon i miljøet av forskere, naturforvaltere og prosjektledere knyttet til bevaring av kirkeskogene. Gideon mener «No fence, the people know them by heart». Det kommer fram hos flere informanter. Elias sier: The community knows the boundaries and there is no need for fences. The fences are only for the church compound, for the forest, no". Det

kan være gjerder rundt selve kirken, men rundt kirkeskogen behøves ikke gjerder forklarer informantene. Forsker Wassie Eshete legger vekt på i sin forskningsrapport om «Forest conservation and Management experience» i de ortodokse kirkeskoger, at en av truslene er knyttet til grenseoppgangen mellom kirkeskog og dyrket mark. I sin analyse er uklare grenser for kirkeskogen, nevnt som en svakhet; «No clear and documented border demarcations of the forests, which encourage encroachment by farmers owning land adjacent to the forests» (Eshete, 2020, s. 45). Forskeren ønsker gjerder for å markere hvor kirkeskogen starter, for å beskytte skogen. Dette mener informantene i denne landsbyen er unødvendig. De nevner også at folk i landsbyen, som har landområder som grenser inn til kirkeskogen, gjerne gir land til kirken som kan utvide skogen.

The farmers, the community who live around, they are encouraged to give out some of their land, for the church forests. We are planting and the church forest is now growing. It is a rehabilitating, and it is expanding, because we are now aware that without the forest we cannot live. We are now breathing the air that comes from the forest (Gideon).

Informantene er opptatt av å ekspandere skogen, og at treplantingen hvert år fra kirken og landsbybeboerne, bidrar til dette. Kirkeskogen som miljøprosjekt kan utvides, det er planer om grønne korridorer mellom ulike skoger for å bevare skogene, utvide dem og ivareta biologisk mangfold (Norwegian Church Aid & EOC-DICAC, 2020). Gjerder kan hindre en utviding av skogene. På den andre siden kan gjerder føre til at grensene bli mer atskilte fra landsbyen rundt, og dermed kan gjerder beskytte landskapet mot slitasje fra husdyr i ytterkantene av skogen. Wassie Eshete er som økolog, opptatt av det biologiske mangfoldet i skogen. Han mener gjerder rundt kirkeskogene er nødvendig for å beskytte stiklinger. Det er et stort press på kirkeskogen med tanke på at husdyr trenger beitemark og skygge. Hans rapport viser at det er vanlig at husdyr gresser i skogene, tramper ned stiklinger, samt at befolkningen har begynt å hente ved i kirkeskogen fordi presset for å skaffe ved til husholdningen blir stadig større (Eshete, 2020, s. 47). Ressursene er begrenset. Det er avskoging i nærmiljøet og befolkningen trenger å dekke sitt energibehov. Wassie Eshete hevder at de kirkelige straffene for å bryte reglene gjelder fortsatt, men de er ikke så avskrekkende (Eshete, 2020, s. 47). Wassie Eshete mener denne type inngrep fra lokalsamfunnet fører til degenerering av skogen i størrelse og biodiversitet. Det blir interessekonflikter i befolkningen mellom å dekke daglig behov og å følge kirkens regler. Informantene i min studie var tydelige på at de respekterte kirkeskogen som hellig og ville ikke

bryte reglene. Respekten for kirkens egne regler vil muligens endre seg framover med større etterspørsel etter tilgang på energi, behov for beiteområder eller i møte med modernitet.

Trusselen mot bevaring av skogene kommer ifølge en ny rapport om kirkeskogprosjekter fra uventet hold. Munkene og nonner, samt annet kirkepersonell som har ansvar for driften i klostrene, har lov til å bruke ved i skogene når de må. Mye besøk i klostrene og mange deltakere i klosterordenen fører til en slitasje på skogene rett rundt kirken. Her blir det åpne områder som mangler trær. Trusselen kommer fra kirkens egne ansatte, kirkeskogen må stadig fornyes og nye stiklinger få rom der skogen utvinnes (Norwegian Church Aid, 2022a, s. 10). Klostersamfunnets ideal om enkel livsstil og å lage mat på tradisjonelt vis, trenger å bli utfordret med kunnskap om hvordan skogen må ivaretas og vedlikeholdes. Munkereglene om å leve i ett med naturen er viktig for klostresamfunnet, men de må finne nye løsninger på energibehovet. De trenger samtalepartnere som kan skogsbevaring.

4.3.7. Hva innebærer gravplasser i kirkeskogene?

I kirkeskogen er det gravplasser for landsbybeboerne. Skogen brukes til kirkelige fester, helgenfeiring og begravelsesritualer. I den ortodokse kirke er det mange samlinger knyttet til begravelser og minnesermonier for de døde. Alem beskriver frekvensen i gravferdsritualene «The traditions here are, they start from day seven, day twelve, day thirty, day forty, day eighty and every year». Og Tsehay begrunner hvorfor det er viktig å bli gravlagt i kirkeskogen. «People who are buried in this Church Forest, are more blessed, than those who are buried in other areas. Because this is a holy site, so they are considered blessed.» Teologen David, understreket at de ikke tilber forfedre. Dette kan være et interessant funn fordi i landsbyer lenger sør i Etiopia, er det forskning som bekrefter forfedredyrking, i grenseoppgang mellom naturreligioner, kultur, tradisjon og den ortodokse kirke (Doda Doffana, 2019). Fordi informantene forklarte at det benyttes gjentakende seremonier, kunne vi tro det dreide seg om dyrking og tilbedelse av den døde. Men begravelsesritualene brukes av menigheten, for å be for den døde. Teologen understreker også at det er viktig å be for den døde som et menighetsfellesskap, ikke bare enkeltvis (David). I Den ortodokse kirken tror de på to dommer, en når du dør og en på dommens dag.

We don't worship ancestors or spirits of the ancestors, no kind of things. The moment that a person dies, there is a temporary judgement, and then from this days time,

temporary, until the end, the final judgement of Christ. There is a possibility of receiving mercy between these two points. And this happens when you pray for the dead (David).

Menighetens bønn kan påvirke hva som skjer med den døde på dommens dag tilslutt. Da kan vi forstå inderligheten i ritualene hos de ortodokse kristne, og hvorfor det er så mange minnesermonier. Gudsriketanken er styrende i denne sammenhengen, å være en del av fellesskapet av troende inn i evigheten.

Kirkeskogen er viktig som et religiøst sted for informantene og landsbyen rundt begravelseritualer. Begravelseritualer praktiseres ofte. Gideon nevner at ulik sosial status gjenspeiler seg på gravplassene. De rike ønsker hus og monumenter av marmor på gravene. Forsker Wassie Eshete mener gravplasser og utviklingen om å ha store monumenter på gravplassene er en trussel mot naturgrunnlaget i kirkeskogene. De fører til at skogsarealet reduseres (Eshete, 2020, s. 41). Endsjø og Røislien løfter fram at ritualer og stedet påvirker hverandre: Riter skaper stedet, stedet påvirker også ritene og handlingene (Endsjø & Røislien, 2001, s. 15). Ritualer kan endres. Skogen blir skadelidende av gjeldende praksis om gravmonumenter. Aktiv bevisstgjøring om naturvern blant landsbybefolkningen, prester og i klostervesenet og hva som truer det biologiske mangfoldet i skogen, kan føre til utvikling av ritualene for å verne det hellige stedet. Kanskje vil det i fremtiden være mulig å gjenoppta de gamle tradisjonene om å plante et tre på gravplassen? Det vil føre til færre «sår» i skogen, styrke biologisk mangfold og utjevne sosiale forskjeller ved symboler på gravene. Dette vil være i tråd med bevaring av kirkeskogen som er en oppgave for landsbybefolkningen. Det vil redusere trusselen fra prangende gravmonumenter som ligner små hus. Samtidig vil det styrke forståelsen av adama: som står sterkt i det ortodokse natursynet: fra jord er du kommet, til jord skal du bli.

4.4. Tema 4: Tradisjonsoverføring og religiøs læring om kirkeskogen

Ortodoks kristendom er levd religion i Etiopia. Som forsker Wassie Eshete forklarer så er ortodoks teologi opptatt av det kontemplative (Eshete, 2020, s. 21). Gjennom meditasjon, bønn og religion i praksis vil man oppnå en forståelse, opplevelse og oppfatning av Gud. Det finnes flere lag i virkeligheten. Innen ortodoks teologi er de ikke opptatt av argumentasjon og logisk oppbygning, å forklare teologi utfra fornuft (Eshete, 2020, s. 21). Undervisning innen den ortodokse kirke fokuserer på levd liv.

All the teaching are not knowledge oriented, rather life oriented. According to Eco theology of Ethiopian Orthodox Church is something you see in the lives of the saints, forefathers and mothers, the ordinary adherents (Eshete, 2020, s. 22).

Derfor er det vanskelig å finne skriftlig dokumentasjon på praksis og teologi knyttet til kirkeskogen. Reglene er ikke skrevet ned i dokumenter og bøker, men de overføres fra generasjon til generasjon som informantene bekrefter. Biniam forteller hvordan kunnskap om tro blir formidlet: «Teaching, the rules are transmitted from generation to generation, from father to child, and to grandchildren. Word of mouth, the church fathers teach the people, they teach the children.». Kirkeskogene har vært rundt kirkene i mer enn tusen år, det er lange tradisjoner. Kunnskap om ritualer og regler overføres gjennom religiøs praksis fra eldre til yngre. Mariam sier at « There are no written documents, there are words of mouth from mothers to daughter, from generation to generation.» Abel er tydelig på at han har lært kunnskapen om kirkeskogen fra foreldrene sine, men også fra prester i kirken. Og han lærer sine barn opp til å praktisere på samme måte i kirkeskogen.

Når det gjelder bevaring av skogene, så sier Gideon at han har lært mye fra nonner, munk og prester. Informantene tilegner seg en praksis og forståelse gjennom å gjøre sin religion.

The major actors in tree planting and protecting the forests are the nuns and the monks. They teach the community and they practise it. They are teaching us by doing.” ....The teachers are the monks, the nuns and the church fathers.

I Wassie Eshete sin forskningsrapport fra 2020, hvor han har intervjuet informanter i tilknytning til to ulike kirkeskoger, så viser han til at de kirkelig ansatte har lite kunnskap og bevissthet om bevaring av skogene (Eshete, 2020, s. 6). De har et ønske om kirkeskogvern, men det er en forestilling om at kirkeskogen vil vare for evig. Wassie Eshete mener kirkens ansatte mangler interesse og konkret kunnskap om forvaltning av kirkeskogen. Ut fra informantene i min studie, er det en forståelse av skogbevaring gjennom planting av stiklinger hvert år for å ekspandere skogen. Som sitatet viser, legger informantene vekt på at de ansatte i kirken og i klostrene går foran som gode eksempler og formidler sine holdninger videre gjennom undervisning, forkynnelse og i praksis.

Det har vært konkrete kirkeskogprosjekter de siste årene, både i det området jeg har gjort studien og der Wassie Eshete har gjort sin forskning, der naturforvaltning er viktig. Kirkeskogprosjektet fremmer kunnskap og informasjon både i kirken, klostresamfunnet og i

nærmiljøet. (Norwegian Church Aid, 2021, s. 2). Wassie Eshetes rapport er to år gammel. I forhold til opplysningsarbeid i et nærmiljø kan to år utgjøre en forskjell. Mine informanter sier at det er en gjennomgående lik undervisning om klimaforandringer, klimatrusler og om bevaring av skogene, som de har lært både fra skolen, myndighetene og gjennom forkynnelse i kirken. Alle aktører er bevisste på klimautfordringene.

We get the teaching from father to sons, from generation to generation, the woreda administrators, they even teach their children in the same way, like the church fathers teach. They tell the people, it is not written in the documents, it is written in the hearts (Gideon).

Merk: Woreda administrators = myndighetens ansatte, bydelsadministrasjonen. Church fathers = prester.

Informasjonsarbeid og opplæring er en kontinuerlig prosess som stadig må opprettholdes og være på dagsorden, blant kirkens ansatte og i lokalbefolkningen. Wassie Eshetes forskning viser at når man sammenligner myndighetenes lover og lovverk med kirkens regler og sanksjoner er det kirkens verdier som styrer lokalmiljøets prioriteringer og begrunnelser « the religious rules and sanctions are the main governing rules in the lifestyle of the local community» (Eshete, 2020, s. 41).

4.4.1. Generasjonsmotsetninger, kontinuitet eller forandring

Opplæring via konkret praksis i skogene, fører det til at reglene blir internalisert. I landsbyen lever befolkningen sin religion og de beskytter kirkeskogen. Hvordan vil dette bli videreført i neste generasjon? Her spriker svarene til informantene i min studie. Abel, en godt voksen mann, uttrykker sin bekymring « Our forefathers were living up to God’s commandments and we are now getting their blessings. But what will happen in the next generation?» Han sier at ungdommen som bor i landsbyen heller vil besøke storbyen Addis. De er vant med kirkeskogen, og ønsker å få andre impulser enn det de får i landsbyen. Men ungdommer fra andre steder kommer til kirkeskogen « because they are weary and tired of the secular world and they come here and they take rest» (Abel). Abel ser en forandring i engasjementet for kirkeskogen. Han uttrykker også bekymring for Etiopia; på grunn av krig og uroligheter mange steder i landet, drap mellom folkegrupper og ødelagte kirker. Abel trekker fram at folk ødelegger Guds skaperverk. “This generation is more dependant. This generation doesn’t care for keeping the forest and caring for the forest. They don’t even care for themselves” (Abel). Abel liker ikke denne utviklingen, men samtidig stoler han på Gud. «I’m not so much concerned, because God

is merciful, there is a covenant between us and God, so he will not let us down” (Abel). Bekymringen hans kan skyldes generasjonsmotsetninger og utvikling, at Abel ikke kjenner seg igjen i ungdommens behov for å søke ut. Tsehay, som er en ung kvinne, forteller at ungdom *er* engasjerte i nyplanting av skog. De deltar aktivt hvert år i dugnaden, uten å få betalt for jobben de gjør. Hun viser stor respekt for den eldre generasjonen og hva de har gjort for å ta vare på kirkeskogen.

The old people, they have protected it for so long. Myself, I don't have a mum, but I have a grandmum, she tells me everything about protecting and taking care of the forest. So, I am following in her footsteps, and I'm doing my best to protect it. Every youngster is doing his best to protect it. To protect the forest, learning from our fathers and mothers.

Hun forteller om en kontinuitet i arbeidet og en opplevelse av å følge opp arven fra generasjonene før dem. Samtidig er Tsehay opptatt av at forskjellen mellom unge og gamle, skyldes den naturvitenskaplige kunnskapen de unge har fått via skole og utdanning. «The forefathers only knew the spiritual part of the teaching. But we also have this scientific knowledge from our schools”. De unge er enda bedre rustet til å ta ansvar for kirkeskogen mener Tsehay, hun sier at den neste generasjonen er klar til å ta sin del av oppfølgingen. Den oppvoksende slekt har nå informasjon og kunnskap både fra forfedre og -mødre, via forkynnelse i kirken og via utdanningssystemet. Alle disse aktørene fokuserer på hva mennesker kan gjøre for klima og bevaring av skogene. De bygger opp under samme forståelse. Informantene ønsker å gi denne kunnskapen og engasjementet over til neste generasjon. Tsehay har en liten sønn, hun bekrefter « as he grows up and he is ready to accept this kind of knowledge, I will do so».

Overføring og internalisering av religiøs kunnskap gjøres gjennom praksis og gjenfortellinger. Barna deltar i ritualene i kirkeskogen, hører undervisning på søndagsskolen, synger i barne- og ungdomskor, som øver i kirkeskogen. Det byr på nye utfordringer for religiøs læring når «verden» kommer inn i de tusen enkle hjem på landsbygda i et utviklingsland. Ungdom blir eksponert for utvikling og modernitet gjennom medier. Det er en kamp om oppmerksomhet og tidsbruk.

4.4.2. Religiøs kunnskap og læring

Praksis og forståelse av etiopiske kirkeskoger blant landsbybeboerne handler også om overføring av religiøs kunnskap og deltakelse i ritualer. Hvordan skjer denne læringen i landsbybefolkningen?

I Etiopia er det en tradisjon at overføring av kunnskap skjer via memorering og reproduksjon. Gjenfortelling er mye brukt (Heliso, 2021, s. 45). Et tradisjonelt kunnskapssyn er rådende i utdanningssystemet, kunnskap blir som en «pakke» som skal overføres fra lærer til elev. Det er en fremtredende muntlig kultur i Etiopia, og mange mennesker er fortsatt analfabeter. Med dette kunnskapssynet har religiøse tradisjonene blitt overført gjennom tusener av år. Dette gjelder opplæring innenfor begge de store religionene i Etiopia; Den ortodokse kirken og Islam (Heliso, 2021, s. 45). Landsbysamfunnet, hvor min studie er gjennomført, har vært et homogent samfunn, religiøst sett. Den kristne ortodokse kirke er i majoritet.

Religiøs kunnskap som en gjenstand, og læring som overlevering av trossetninger, står i kontrast til sosiokulturell forståelse som ser på religiøs kunnskap i en empirisk sammenheng og at læring skjer i denne praktiske konteksten. I overlevering av religiøs praksis fra generasjon til generasjon i landsbyen, vil den sosiokulturelle forståelse av religiøs læring være relevant. Informantene legger vekt på at de har mottatt kunnskapen om kirkeskogen og hvordan de skal oppføre seg der, ved å se hvordan nonner og munk praktiserer skogforvaltning i hverdagen. De snakker om «learning by doing» fra ulike aktører som foreldrene, klostetsamfunnet og prester. Religion må forstås i den sammenheng den opptrer. Religion er situert også i kirkeskogen. Kirken gir legitimitet til skogen og hele forståelsen av skogen knyttes til paktens ark, synet på skaperverket, forvalterrollen og at denne skogen gir velsignelser. Religiøs læring skjer der ritualene utføres. Ved å være med foreldrene i kirkeskogen, får barna en forståelse av hvordan regler skal praktiseres og de er deltagere i ritualene og tradisjonen fra tidlig alder. Læring kan illustreres med to metaforer; tilegnelse og deltakelse (Afdal, 2013, s. 168). I en sosiokulturell forståelse av religiøs læring, mener Afdal; «Religion er forstått som sosial aktivitet og som deltakelse» (Afdal, 2013, s. 173). Religiøs opplæring innen den ortodokse kirke har fokus på deltakelse, mens læring i utdanningssystemet i Etiopia er opptatt av tilegnelse og reproduksjon av kunnskap. Barn i landsbyen deltar i ortodoks praksis og gjennom praksis tilegner de seg forståelse for begrunnelsene bak spiritualiteten og reglene som gjelder i kirkeskogen.

Den religiøse læringen som skjer i sosiale aktiviteter kan illustreres ved Wengers modell (Afdal, 2013, s. 182). Han snakker om praksisfellesskap og en ortodoks menighet kan være en slik praksisenhet. Wenger identifiserer tre dimensjoner ved slike praksisfellesskap: gjensidig engasjement, felles virksomhet og delt repertoar (Afdal, 2013, s. 182). Ved å analysere informantenes forståelse av kirkeskogen gjennom Wengers modell, kan det belyse hvordan religiøs læring skjer mellom generasjoner i landsbyen. I ritualene i den ortodokse kirke generelt deltar alle aldre. Det er sanger, bønner, bevegelser som gir deltakerne et *delt repertoar*. I forståelsen av kirkeskogen kan det felles repertoaret illustreres med artifakter som for eksempler historier fra GT, stedbundne mirakler og myter som gjelder denne skogen og dette spesielle området, eller sjal de skal ha på seg for å vise respekt i kirken. Formidling av tro og opplevelsen av de tynne hinnene mellom himmel og jord, kan føre til respekt for regler knyttet til trærne i kirkeskogen. Læringen skjer ved å utføre ritualene for eksempel knyttet til gravferd, korsing foran kirken, snakke lavmeldt i kirkeskogen og ved å se hvordan nonner, munk, prester opptrer i kirkeskogen. Landsbyboerne har et *gjensidig engasjement* for kirkeskogen, både fordi de opplever velsignelser gjennom bønn i skogen og fordi de har et ansvar for å bevare skogen og ekspandere den. Det er behov for både unge og gamle mennesker i dugnaden rundt nyplanting av skog. De opplever tilhørighet til kirkeskogen og at dette er del av deres identitet (Gideon). Identitet og tilhørighet er viktige faktorer for at læring skal skje og for at ritualer skal internaliseres. Mennesker tar vare på kirkeskogen, og skogen gir dem frisk luft, god helse og liv tilbake. Engasjementet er knyttet til forvalteransvaret, fordi menneskene er en del av skaperverket. Den *felles virksomheten* er å bevare og ekspandere skogen. Kirkeskogen knytter sammen liv og død, det er en kontinuerlig rekke av hellige personer som har gått foran og de er med i den rekken av troende. Gudsdimensjonen må tas med i betraktning, det er begrunnelsen for skogens betydning. Liturgien, helgendager og fester gjennom kirkeåret gir menneskene mening og det holder fellesskapet i aktivitet.

Wengers modell er ikke en fullstendig lukket læringsarena, modellen er en av mange forklaringsmodeller. Men i forhold til kirkeskogen og ortodoks menighet som praksisenhet kan analysemodellen vise hvordan engasjement, tilhørighet og identitet til kirkeskogen skjer gjennom ritualer.

4.4.3. utfordringer og endring

I et moderne samfunn hvor mye er i endring, kan Den ortodokse kirke som praksisfellesskap for læring, bli utfordret. Ungdom har tilgang til sosiale medier, med ulike etniske og religiøse påvirkninger. De presenteres for informasjon fra verden utenfor gjennom filmer, nyheter, sport, musikk og mote. Hvordan vil modernitet påvirke forholdet til kirkeskogen og de religiøse verdiene? Wassie Eshetes forskning viser at lokalbefolkningen mener religiøse verdier er avgjørende for å ta vare på kirkeskogene. En trussel er derfor hvis neste generasjon overser eller benekter den ortodokse kirkens verdier på grunn av andre religiøse sekters påvirkninger eller modernitet (Eshete, 2020, s. 41). Dette er noe av den samme frykten som informant Abel viser. Generasjonsmotsetninger kan føre til at ungdommene ikke deltar aktivt i bevaring av kirkeskogen. Informantene er tydelige på at alle aktører i landsbyen; skole, kirken, klosteret og myndighetene, til nå formidler den samme kunnskap og holdning til å ta vare på kirkeskogen. Nyplanting prioriteres og kirkeskogen ekspanderer. Landsbyboerne har startet et senter hvor de dyrker stiklinger og unge mennesker får opplæring i skogbruk.

4.4.4. Religiøs læring inn i framtida

Hvordan kan religiøs læring skje framover for å styrke engasjement for kirkeskogene? Forsker Wassie Eshete sier at den nye generasjonen etiopiere fortsatt er religiøse, men på en annen måte enn den eldre generasjonen. En viktig faktor som påvirker forandring i samfunnet videre er økt etterspørsel etter velstand i befolkningen (Eshete, 2020, s. 51). Individualisme, utvikling og økonomisk vekst for enkeltmennesket, kan stå i konflikt med fellesskapets verdier og bevaring av naturen.

Det er to viktige holdninger og verdier som forsker Desta Heliso mener kjennetegner afrikanske samfunn fram til nå: fellesskapstanken og religiøs tilhørighet. «Individualism is alien to Africa, religion is innate» (Heliso, 2021, s. 52). Individualisme er fremmed for mange afrikanerne. Tradisjonen er å prioritere at avgjørelser tas i fellesskap, enten i familien eller i landsbyen. Heliso understreker at Etiopia er et religiøst land der mer en 97,3% av befolkningen har en religiøs tilknytning (Heliso, 2021, s. 52) Det er stor tro på at utdanning i Etiopia; «it is a general belief in Ethiopia that education is the key to societal progress» (Heliso, 2021, s. 45). Utdanning prioriteres høyt og er tilgjengelig for alle i Etiopia; men den kan være av varierende kvalitet. Det gir muligheter og fremmer utvikling i samfunnet. De siste 30 årene har det er ikke vært lov å ha religionsundervisning i skolen (Heliso, 2021, s. 51). Dette skyldes et klart skille mellom

religion og utdanning i kommunisttiden fra 1974-1991. Den religiøse opplæringen skjer via trossamfunn og via hjemmet. Heliso mener etikk må tydeligere inn i utdanningssystemet for at elever skal forstå sine religiøse røtter, og bli introdusert til aktive religioner i landet som kristendom, islam og jødedom. Dette både for å unngå radikaliserings og skape en arena for samarbeid og kritisk tenkning. Desta Hailo hevder at religionsundervisning og etikk bør inn i utdanningssystemet, samt kritisk tenkning for å videreutvikle samfunnet. Han er opptatt av at seriøse religiøse studier vil skape en ny etiopisk generasjon som kan utvikle ansvarlige teologiske rammeverk. Dette vil fremme interreligiøs forståelse og i tillegg hjelpe folk til å arbeide for det gode i samfunnet. (Heliso, 2021, s. 53)

Avskoging har truet Etiopia de siste hundre årene. Landet trenger å ta vare på det biologiske mangfoldet og bevaring av urskog er viktig for menneskeheten. Kirkeskogene er en stor ressurs inn i dette, å jobbe for bevaring av skogene blir essensielt. Klimautfordringer må løses både politisk og praktisk. For å lykkes må miljöetsatsing støttes av lokalbefolkningen (Deribew et al., 2011, s. 2). Kirkeskogene er en oase for urskog og originale trær. De er en genbank som er utgangspunkt for utvidelse og ekspansjon av skog i landet. Landsbybefolkningen har fokus på biologisk mangfold i religiøs læring knyttet til kirkeskogen, og etisk handling for å bevare skogene kan aktiveres gjennom økospiritualiteten. For den nye generasjon etiopiere kan etikkundervisning i skolen, sammen med naturfagskunnskap, gi et godt fundament for ungdom i landet for å fortsette å ta ansvar for miljøet generelt, kirkeskogene spesielt og bygge landets naturressurser. I tillegg vil etikkundervisning i skolen fremme kritisk tenkning og lære ungdom å jobbe for rettferdighet og fred.

Det blir en utfordring å fremme fellesskapets verdier inn i den tid hvor ønske om materiell vekst for enkeltmennesket og familien står høyt på prioriteringslista. Fremdeles er kirken en tydelig aktør i det etiopiske samfunnet. Kirkens regler og sanksjoner er styrende for folks liv. Wassie Eshete sin forskning viser det, og jeg fant den samme respekten for det hellige i min studie.

5. Konklusjon og avslutning

5.1. Oppsummering av hovedfunn

For å svare på problemstillingen; *Hva kjennetegner landsbybeboernes forståelse og praksis i en etiopisk kirkeskog?* vil jeg oppsummere hovedfunn innenfor hvert av de fire forskningsspørsmålene.

Informantene regner kirkeskogen som et *hellig sted* fordi Paktens ark oppbevares i kirken og gjennom Paktens ark er Gud tilstede. Det stråler hellighet utfra kirken. Det resulterer i at trærne i kirkeskogen regnes som hellige og de skal ikke hugges ned. Landsbybeboerne indikerer en forståelse av kirkeskogen hvor både den konkrete skogen og den åndelige virkeligheten er like reelle; engler bor i trærne, mirakler og helbredelser skjer og bønner blir besvarte. I kirkeskogen er det tynne hinner mellom natur og åndelig verden, det mystiske er ikke fremmed. Det hellige stedet får mening, fordi det står i kontakt med en ikke verdslig sfære (Endsjø & Røislien, 2001, s. 16). Det er ikke et skille mellom det hellige og det profane, men i kirkeskogen er disse virkelighetene *ett*. Landsbybeboerne har stor tilhørighet til kirkeskogen som et hellig sted. De føler seg utvalgte som bor ved en kirkeskog og kirkeskogen gir velsignelser fra Gud.

Hva kjennetegner landsbybeboernes syn på kirkeskog som natur og som del av skaperverket?

Det ortodokse natursynet som kommer fram hos informantene, forstår mennesket som en integrert del av naturen. De er Adama, jordmennesker, fra jord er du kommet til jord skal du bli. Landsbybeboerne er tydelige på at naturen er skapt av Gud. De har sterke følelser for naturen, og de er opptatt av forvalteransvaret for kirkeskogen. Stedsidentitet og hjemfølelse fordi de bor rett ved kirkeskogen kommer tydelig fram. Menneskene har et ansvar for å ta vare på skogen og gjerne utvide den. Dette oppdraget utfører de sammen med Gud. Bilder fra Det gamle testamentet, som Edens hage og Noas ark, brukes aktivt for å forklare betydningen av kirkeskogen. Det natursynet informantene praktiserer, kan høre innenfor økospiritualitet som kjennetegnes ved at følelser og innlevelse med naturen fører til etisk handling. Det er en dyp undring i natursynet i Den ortodokse kirke. Det fremheves i klosterlivets tradisjoner om å unngå overforbruk og utnytting. Det ortodokse natursynet vektlegger en holisme hvor mennesket er en del av naturen, vevd sammen i en økologisk vev. Kirkeskogen gir liv og frisk luft. Det er en gjensidig avhengighet mellom mennesker og naturen.

Hvilke regler gjelder i kirkeskogen og hvilke begrunnelser gis for disse reglene? Regler for oppførsel i kirkeskogen finnes ikke i skriftlige dokumenter. Det er en muntlig kultur i Etiopia, og overføring av praksis skjer fra generasjon til generasjon gjennom levd liv. Ingen feller trær eller bryter regler knyttet til kirkeskogen, fordi dette er et hellig sted. Det kommer fram fra informantene at gjerder rundt skogene ikke er nødvendig, de vet hvor grensene går og landsbybeboerne sørger for at dyrene beiter utenom skogene og at reglene følges. Deler av forskermiljøet rundt kirkeskoger, mener gjerder er viktig. Kirkeskogen er truet fordi dyr trenger beitemark og befolkningsvekst fører til økt behov for matproduksjon. Gravplasser i kirkeskogen kan være en utfordring etter hvert som store monumenter viser sosial status i samfunnet. Gamle gravplasstradisjoner hvor trær vokste på gravplassene, vil utjevne sosiale forskjeller med hensyn til monumenter. Det vil fremme klima og ta opp forståelsen av mennesket som adama, jordmenneske, og som del av naturens kretsløp.

Hvordan praktiseres religiøs læring og tradisjonsoverføring knyttet til kirkeskogen i landsbyen? I møte med modernitet, utvikling og sosiale medier kan religiøse verdier trues. Informantene opplever at kirken og utdanningsinstitusjoner formidler den samme kunnskapen om kirkeskogen, og komplimenterer hverandre. Kirken snakker om Guds skaperverk og forvalteransvar, skolen om klimautfordringer og naturvern. Tradisjonsoverføring og religiøs læring skjer gjennom religion i praksis og ritualer i kirkeskogen. Informantene beskriver at de unge lærer fra den eldre generasjonen. De ser hvordan klostervesenet, prester og den eldre generasjonen viser omsorg for kirkeskogen og de følger deres eksempel. Ved deltagelse i religiøs praksis får landsbybeboerne en forståelse av reglene i kirkeskogen. De erfarer den åndelige virkeligheten gjennom ritualene.

I analysering av religiøs læring i et praksisfellesskap viser Wenger at delt repertoar, gjensidig engasjement og felles virksomhet fører til læring og gir identitet. Tilhørighet til kirkeskogen som hellig sted, erfaring om at bønner bli hørt samt lokale myter og fortellinger knyttet til kirkeskogen gjør at den unge generasjonen overtar tradisjonene og utviser forvalteransvar.

Informantene er bevisste på at de hellige skogene er helt spesielle områder både naturmessig og for åndelig praksis. Etter kraftig avskoging, på grunn av folks økende behov for brensel, dyrkbar mark og beitemark, er bevaring av kirkeskogene blitt en ressurs i klimaarbeidet for et grønnere Etiopia. Kirkeskogene har en viktig funksjon, som blir formidlet i artikkelen Churches

in the trees: “Given their influence, churches may become the hubs from which the nations forest cover expands” (Kiyaro, 2019, s. 58).

5.2. Avslutning og utsikt videre

Kirkeskogene blir sett på som en viktig ressurs i klimaarbeid i Etiopia, fordi de inneholder genuine og autentiske etiopiske tresorter. Med et økologisk fokus er det planer videre om å knytte sammen ulike kirkeskoger og naturreservat, slik at det bygges grønne korridorer for å bevare biologisk mangfold. Kirkeskogene er i utgangspunktet en ortodoks kristen etiopisk tradisjon. Nå ønsker muslimske organisasjoner å bli med i arbeidet for å bevare skoger og styrke myndighetenes og religiøse aktørers klimaarbeid. De vil gjerne ha grønne korridorer mellom moskeskoger og kirkeskoger. Dette kan fremme et interreligiøst samarbeid mellom ulike religiøse samfunn. Deres forslag er å kalle arbeidet med de hellige skogene for Abrahams hager.

I en tid med stor politisk uro i Etiopia, kan kirkeskogene også brukes som ressurs i fredsarbeid innad i landet og mellom Etiopia og naboland. Stiklinger kan utveksles mellom ulike ortodokse kirker på tvers av landegrenser. Her ligger det nye forskningsområder knyttet til interreligiøst arbeid og fredsskaping.

Kanskje har Den norske kirken og vestlig kristendom noe å lære av praksis i kirkeskogene og synet på naturen som har regjert i Den ortodokse kirken gjennom årtusener? Det ortodokse synet på skaperverket hvor mennesket er en integrert del av naturen, og hvor naturen og menneskene er gjensidig avhengig av hverandre, kan føre til et sterkere forståelse av forvalteransvar og gi miljøengasjement. Bærekraftmålene (FN-sambandet, 2022) bekrefter at det må handling til på verdensbasis for å redde klima og føre en mer ansvarlig miljøpolitikk. Her kan kirken være en tydelig stemme.

6. Litteratur

- Abbot, A. (2018). *Biodiversity thrives in Ethiopia's church forests*. Nature.com.
https://www.nature.com/immersive/d41586-019-00275-x/index.html?utm_source=Nature+Briefing
- Afdal, G. (2013). *Religion som bevegelse. Læring, kunnskap og mediering*. Universitetsforlaget.
- Ahmad Gran - Somalian Muslim leader, *Encyclopaedia Britannica*. Hentet 26. mars 2022
<https://www.britannica.com/biography/Ahmad-Gran>
- Anker, Trine. (2020). *Analyse i praksis, en håndbok for masterstudenter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Binns, J. (2018). *The Orthodox Church of Ethiopia, A History*. I.B.Tauris & Co. Ltd.
- Boylston, T. (2018). *The Stranger at the feast*. University of California Press.
- Burja, J. (2010). Lost in translation? The Use of Interpreters in Fieldwork. I V. Desai & R.B. Potter (Red.), *Doing Development Research* (s. 172-179). Sage.
- Dahl, E. (2003). Det hellige og det hverdagslige. *Kirke og Kultur*, 108(01), 17–27.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3002-2003-01-03>
- Den norske kirke. (2020, 29 juli). *Økoteologi—Om Gud, mennesket og skaperverket*. Den norske kirke, Kirkerådet. <https://kirken.no/nb-NO/gronnkirke/Tema/%C3%B8koteologi/>
- Deribew, T., Tafere, B., & Begre-Ab, N. (2011). *Climate Resilient Strategy, Agriculture and Forestry* [CRGE]. Federal Democratic Republic of Ethiopia.
<http://gggi.org/site/assets/uploads/2017/11/2015-08-Sectoral-Climature-Resilience-Strategies-for-Ethiopia-1-Agriculture-and-Forestry-Climature-Resilience-Strategy.pdf>
- Desai, V., & Potter, R. B. (2010). *Doing Development Research*. Sage.

- Doda Doffana, Z. (2019). Sacred sites and ancestor veneration in Sidama, southwest Ethiopia: A socio-ecological perspective. *Cogent Social Sciences*, 5(1), 1704600. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1704600>
- Endsjø, D. Ø., & Røislien, H. E. (2001). Relative steder, hellige steder. *Chaos* 35, 35(35–2001), 9–16.
- Eshete, A. W. (2007). *Ethiopian church forests: Opportunities and challenges for restoration* [Phd, Wageningen University]. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/357878>
- Eshete, A. W. (2020). *Unfolding the Mystery og the Ethiopian Orthodox Church, Forest Conservation and Management Experience* (s. 3–53). Ethiopian Orthodox Church and Inter Church Aid Commission
- Ethiopia-Country Summary. (2022). I *The World Factbook*. Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ethiopia/summaries>
- FN-sambandet. (2022, 3. august). *FNs bærekraftsmål*. FN-sambandet. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>
- Gleiss, M. S., & Sæther, E. (2021). *Forskningsmetode for lærerstudenter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Groth, B. (2019). Det aller helligste. I *Store norske leksikon*. http://snl.no/det_aller_helligste
- Heiene, H. F. (2013). Kan vi kalle naturen hellig? *Tidsskrift for Praktisk Teologi*, 30(1), 39–46. <https://doi.org/10.48626/tpt.v30i1.5134>
- Heliso, D. (2021). *Hope for Ethiopia*. ICCS press.
- Kiyaro, A. A. (2019). The Churches in the Trees. *Christianity Today*, 63 (7), 54–58.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2021). *Det kvalitative forskningsintervju* (3 utgave). Gyldendal.
- Liang, J. (2016). *The Roles of Introduced Eucalyptus in the Conservation and Expansion of Ethiopian Orthodox Church Forests in the Northern Ethiopian Highlands*. (Honors Theses, Colby College) . <https://digitalcommons.colby.edu/honorstheses/813>

- Mengistu, Kehali D., Soromessa, T., & Eshete, A. (2021). *Carbon Storage of Selected Church Forests in Northern Ethiopia: Implication for Climate Change Mitigation*.
<https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-864594/v1>
- Mejdell, G (2022). geez. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/geez>
- Norwegian Church Aid. (2021). *Ethiopian Interfaith Initiative 4 Forest Conservation & Climate Action*. Norwegian Church Aid.
- Norwegian Church Aid. (2022a). *Endline impact evaluation on six church forests under the “Ethiopian Church Forest Initiatives”*. Norwegian Church Aid.
- Norwegian Church Aid. (2022b). *The Church Forests of Ethiopia, The remaining Incubators for Biodiversity*. Norwegian Church Aid.
- Norwegian Church Aid & EOC-DICAC (2020). *Church Forest and Green Corridor Methodology*. Norwegian Church Aid & EOC-DICAC.
- Olsen, H. (2018). Hellig sted: Historisk utvikling og ny aktualitet. *Kirke og Kultur*, 122(01), 60–69. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3002-2018-01-07>
- Reynolds, T. W., Stave, K. A., Sisay, T. S., & Eshete, A. W. (2017). Changes in community perspectives on the roles and rules of church forests in northern Ethiopia: Evidence from a panel survey of four Ethiopian Orthodox communities. *International Journal of the Commons*, 11(1), 355. <https://doi.org/10.18352/ijc.707>
- Salih, Y., Hagazi, N., Hadgu, K. M., & Seifesellassie, T. (2020). *Contribution of Church/Monastery Forests to Adapt and Mitigate Climate Change: Lessons from Norwegian Church Aid Program in Ethiopia*, Norwegian Church Aid
- Schorre, H.-J. (2011). En økologisk relevant tro. I R. Solheim & V. R. Synnevåg (Red.), *Framtidsfrø—Spirer til en bedre verden*. Abakadabra forlag.

<https://kirken.no/globalassets/kirken.no/gronn->

[kirke/dokumenter/en%20%C3%B8kologisk%20relevant%20tro.pdf](https://kirken.no/globalassets/kirken.no/gronn-kirke/dokumenter/en%20%C3%B8kologisk%20relevant%20tro.pdf)

Sæther, E., Dewilde, J., Kjørven, O. K., & Skrefsrud, T.-A. (2020). «Det er så koselig her at jeg tar av meg skoene» Om betydningen av sted i en flerkulturell barne- og ungdomssfestival. I K-W. Sæther & A. Aschim (Red.), *Rom og sted* (s. 93–110). Cappelen Damm Akademisk/NOASP.

<https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/110#chapters>

Sæther, K.-W. (2020). Naturen som sted: En eksplorativ studie av økofilosofi, økoteologi og kristen økospiritualitet. I K-W. Sæther & A. Aschim (Red.), *Rom og sted: Religionsfaglige og interdisiplinære bidrag* (s. 167–187). Cappelen Damm Akademisk/NOASP. <https://doi.org/10.23865/noasp.110.ch9>

Sæther, K.-W., & Aschim, A. (2020a). Komplekse rom og mangeartede steder, Religionsfaglige og interdisiplinære kontekster. I K-W. Sæther & A. Aschim (Red.), *Rom og sted, religionsfaglige og interdisiplinære bidrag* (s. 9–28). Cappelen Damm Akademisk/NOASP.

<https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/110>

The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church. (2003). *The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church*. The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church.

<https://www.ethiopianorthodox.org/english/indexenglish.html>

Tjora, A. (2020). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utgave). Gyldendal.

Woldie, T. M. (2018, mars). *Ethiopia's forests, an undervalued resource*. unep.org.

<https://www.unep.org/news-and-stories/story/ethiopias-forests-undervalued-resource>

Wondmagegnehu, A., & Motovu, J. (1970). *The Ethiopian Orthodox Church*. The Ethiopian Orthodox Mission.

7. Vedlegg

Vedlegg 1. Informasjonsbrev til informanter i landsbyen

A research project on ” Ethiopian Church Forests”

This is an inquiry about participation in a research project where the main purpose is to find out about the Ethiopian Orthodox Church Forests. I know you have knowledge about the forests, the traditions and rules connected to the Church Forests. You have a long history and tradition in the Orthodox Churches in Ethiopia, and I want to learn more about how people respect the Church Forests.

I am a student, and my research is part of a master’s degree at School of Theology, Religion and Society in Norway. I have a supervisor in Norway at this institution; Marielle Stigum Gleiss, I am contacting you because you have experience and knowledge related to Church Forest projects implemented by Norwegian Church Aid (NCA) and DICAC The Ethiopian Orthodox Church.

Taking part in this project includes an interview with questions on what kind of rules are connected to the Church Forests and how the people keep the forests sacred.

The interview will be recorded electronically if you agree to this. We will process your personal data confidentially and in accordance with data protection legislation (the General Data Protection Regulation and Personal Data Act). It is voluntary to participate, and you can withdraw from the research at any time.

Your knowledge is essential to this project and I hope you will take part and share your practices on the Church Forests in Ethiopia. You have long traditions in conserving and managing Church Forests, and I would like to learn from you the practical rules and the religious significance.

If you have any questions on this research project you can contact Head of Climate Resilience Programme, ... , in Norwegian Church Aid.

Yours sincerely,

Vedlegg 2 Informasjonsbrev til ortodoks teolog

Research project on “Ethiopian Orthodox Church Forests”.

This is an inquiry about participation in a research project where the main purpose is to find out about the Ethiopian Orthodox Church Forests. I know you have knowledge about the forests, the traditions and rules connected to the Church Forests. You have a long history and tradition in the Orthodox Churches in Ethiopia, and I want to learn more about how people respect the Church Forests.

I am a student, and my research is part of a master’s degree at School of Theology, Religion and Society in Norway. I got your contact details through Norwegian Church Aid (NCA). They implement Church Forest projects in partnership with DICAC The Ethiopian Orthodox Church.

You are asked to participate in my research because you have specific knowledge on the Orthodox theology and traditions including the conservation of Church Forests. Taking part in this project includes an interview with questions on what kind of rules are connected to the Church Forests and how the people and monks keep the forests sacred.

The interview will be recorded electronically if you agree to this. All data will be stored in a secure and confidential way. We will process your personal data confidentially and in accordance with data protection legislation (the General Data Protection Regulation and Personal Data Act). It is voluntary to participate, and you can withdraw from the research at any time.

We will only use your personal data for the purpose specified in this information letter. My supervisor at the School of Theology, Religion and Society and me will be the only persons that has access to the personal data connected to these interviews. The project is scheduled to end by June 2022. The personal data and the digital recordings will be deleted at the end of the project. All the participants will be made anonymous.

So long as you can be identified in the collected data, you have the right to:

- access the personal data that is being processed about you
- request that your personal data is deleted
- request that incorrect personal data about you is corrected/rectified
- receive a copy of your personal data (data portability), and
- send a complaint to the Data Protection Officer or The Norwegian Data Protection Authority regarding the processing of your personal data

Your knowledge is essential to this project and I hope you will take part and share your practices on the Church Forests in Ethiopia. You have long traditions in conserving and managing Church Forests, and I would like to learn from you the practical rules and the religious significance.

If you have questions about the project, or want to exercise your rights, contact:

- Head of Climate Resilience Programme, in Norwegian Church Aid.
- *Norwegian School of Theology, Religion and Society* via supervisor Marielle Stigum Gleiss, Please e-mail: Marielle.S.Gleiss@mf.no.
- NSD – The Norwegian Centre for Research Data AS, by email: (personverntjenester@nsd.no) or by telephone: +47 55 58 21 17

Yours Sincerely

Vedlegg 3. Fullmakt til å delta i prosjektet

Consent form

I have received and understood information about the project *Ethiopian Orthodox Church Forests* and have been given the opportunity to ask questions. I give consent:

to participate in an interview.

I give consent for my personal data to be processed until the end date of the project, approx. August 2022.

(Signed by participant, date)

Vedlegg 4. Intervjuguide for landsbybeboere

Ethiopian Orthodox Church Forests project:

Interview guide, research questions. I want to focus on 4 areas:

1. Forest management and products from the forests.
2. Rules connected to the forests. The prohibitions and regulations.
3. Theological reflections – the Ethiopian Orthodox Church teaching on Church Forests.
4. Do the forests have any spiritual context?

Research Questions on Church Forests

1. Forest management and products from the forests

- What is a Church Forest? Please describe it.
- What makes a forest a Church Forest?
- When was the start of this Church Forest in this area?
- Who takes care of the forests?
- What kind of trees are valuable? Any trees you prefer in Church Forests? (Indigenous trees? olive, cedar trees)
- Forests managements, what kind of products come from the forests?
- What does the Church Forest mean to this village?
- Do **you** find it important to protect and increase the forest? Why/ why not? (Forest management: Caring for ecological health, expanding forests, planting native trees.)

2. Why and how they protect the Church Forests. Rules and regulations.

- How does the church maintain the forests around the churches/ monasteries?
- How do people in the villages use the Church Forest? Monks and villagers, any differences in how to treat the forests?
- Please explain rules on how people in the village behave in the forests. What is allowed and what is not allowed? Give examples.
- Are there any beneficiaries in keeping the rules and respect the forests? What happens if you break the rules?
- Why do people respect the Church Forests when they need trees to make fire for cooking?
- The borders of forests, traditions? How do they know the borders?
- Do you find the rules in laws or written regulations?
- How do the next generation learn about the Church Forest rules and the teaching behind?

3.Theological reflections

- Why do Church Forests exist and what is their religious significance?
- How does the Orthodox Church explain the sacred forests? Why is it important to keep them holy and respect the trees and areas around the churches? (explanations given by monks, church fathers, priests etc)
- Do you know of any theological meaning in keeping the Church Forests sacred and respect the forests?
- Monastic rules for Church Forests?
- Some people present the forests as Garden of Eden. What do you think is the meaning of this description? Do you know of any other presentations/ images on Church Forests?

4. Spiritual significance of Church Forests

- What does the Church Forest mean to you and your family? How do you use the forest?
- Can you describe the atmosphere in the Church Forest?
- Do the trees have spirits?
- Do the Church Forests have any spiritual meaning or spiritual context? Meaning more than just saving the trees?

- Tell the **story** I have heard: When it is disagreement between villagers and a person feels threatened, they can run into the forest, hold unto a tree and then no one can hurt you. What does this story mean? How do the trees protect people? Do you know of any similar stories?
- Can you think of any other aspects of the importance of Church Forest you would like to explain to me? Please do!

Vedlegg 5. Intervjuguide for ortodoks teolog

Interview guide on Ethiopian Orthodox Church Forests project for the Theologian

Interview guide, research questions. Mostly focus on area 3 and 4.

1. Forest management and products from the forests.
2. Rules connected to the forests. The prohibitions and regulations.
3. Theological reflections – the Ethiopian Orthodox Church teaching on Church Forests.
4. Do the forests have any spiritual context?

Research Questions on Church Forests

1. Forest management and products from the forests

- What is a Church Forest? Please describe it.
- What makes a forest a Church Forest?
- When was the start of the Church Forest in this area?
- Who takes care of the forests?
- What kind of trees are valuable? Any trees you prefer in Church Forests? (Indigenous trees? olive, cedar trees)
- Forests managements, what kind of products come from the forests?
- What does the Church Forest mean to a village?
- Do **you** find it important to protect and increase the forest? Why/ why not?
(Forest management: Caring for ecological health, expanding forests, planting native trees.)

2. Why and how they protect the Church Forests. Rules and regulations.

- How does the church maintain the forests around the churches/ monasteries?
- How do people in the villages use the Church Forest? Monks and villagers, any differences in how to treat the forests?
- Please explain rules on how people in the village behave in the forests. What is allowed and what is not allowed? Give examples.
- Are there any beneficiaries in keeping the rules and respect the forests? What happens if you break the rules?
- Why do people respect the Church Forests when they need trees to make fire for cooking?
- The borders of forests, traditions? How do they know the borders?
- Do you find the rules in laws or written regulations?
- How do the next generation learn about the Church Forest rules and the teaching behind?

3.Theological reflections

- Why do Church Forests exist and what is their religious significance?
- How does the Orthodox Church explain the sacred forests? Why is it important to keep them holy and respect the trees and areas around the churches? (explanations given by monks, church fathers, priests etc)
- Do you know of any theological meaning in keeping the Church Forests sacred and respect the forests?
- Monastic rules for Church Forests?
- Some people present the forests as Garden of Eden. What do you think is the meaning of this description? Do you know of any other presentations/ images on Church Forests?

4. Spiritual significance of Church Forests

- What does the Church Forest mean to you? How do you use the forest?
- Do the Church Forests have any spiritual meaning or spiritual context? Meaning more than just saving the trees? Do the trees have spirits?
- Can you describe the atmosphere in the Church Forest?
- Tell the **story** I have heard: When it is disagreement between villagers and a person feels threatened, they can run into the forest, hold unto a tree and then no one can hurt you. What does this story mean? How do the trees protect people? Do you know of any similar stories?
- Can you think of any other aspects of the importance of Church Forest you would like to explain to me? Please do!

Extra:

- The church forests are also graveyards? What kind of connection do the village people have to ancestors?
- Rituals when someone die, to help them over to heaven or more just to commemorate? (Purgatory,- skjærsilden) Overgangsriter – rites of passage, from life to death)
- Church Fathers, when they talk about church fathers. I understood it was the priests and monks in this monastery/ church. Is that correct? Who are Church Fathers?
- Deacons, they reckon it is 150 deacons in this church, what do they do? Who are deacons in the church, in Norway they do social work in the church? Do they get training? What is the difference between priests and deacons? Tell me about the structure of clergy.

Vedlegg 6. Godkjenning NSD av prosjektet

Vurdering

Dato

05.10.2021

Type

Standard

Referansenummer

509073

Prosjekttittel

Etiopiske kirkeskoger

Behandlingsansvarlig institusjon

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn

Prosjektansvarlig

Marielle Stigum Gleiss

Student

Prosjektperiode

15.10.2021 - 01.06.2022

Kommentar

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 05.10.2021 med vedlegg. Behandlingen kan starte.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger og særlige kategorier av personopplysninger om religiøs overbevisning frem til 01.06.2022.

LOVLIG GRUNNLAG Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. For alminnelige personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a. For særlige kategorier av personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen: • om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen • formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål • dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet • lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art.

18) og dataportabilitet (art. 20). Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32). Tolk vil benyttes som databehandler i prosjektet. NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29. For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilken type endringer det er nødvendig å melde: <https://www.nsd.no/personverntjenester/fyll-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema> Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet i tråd med den behandlingen som er dokumentert.

Lykke til med prosjektet!